

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi

(Ulusal Hakemli Dergi)

ISSN: 1300-4689

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü

Âlim GERÇEL

Genel Yayın Müdürü

Ömer BÜYÜKBAŞ

Düzenleyiciler

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN, Prof. Dr. Remzi KILIÇ

Dr. Ahmet KAYASANDIK

HAKEM HEYETİ

Av. Nevzat TÜRKTEK (Erciyes Dergisi Emektarı)

Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet CİHAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Necmettin Erbakan Ü)

Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Erdoğan BOZ (Eskişehir Osmangazi Ü)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü)

Prof. Dr. Kemal GÖDE (S. Demirel Ü'nden Emekli)

Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS (Erciyes Ü'nden Emekli)

Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa KESKİN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman YILDIZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Ü'nden Emekli)

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üniversitesi)

Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Erciyes Üniversitesi)

Doç. Dr. Mustafa SEVER (Gazi Üniversitesi)

Doç. Dr. Kudret ALTUN (Erciyes Üniversitesi)

Dr. Ahmet KAYASANDIK (Abdullah Gül Üniversitesi)

Mehmet ÇAYIRDAĞ (Erciyes Üniversitesinden Emekli)

Yaşar ELDEN (Erciyes Üniversitesi)

Yazışma Adresi

Erciyes Dergisi, P.K. 218, 38002 KAYSERİ

Telefon – Belgeç: 0 352 231 73 03

İdare Yeri

Sahabiye Mahallesi Muhtarlığı

Kalenderhane Sokağı, Nu.: 8

38010 Kocasinan/KAYSERİ

Ağ sayfası: www.erciyesdergisi.com

E-posta: bilgi@erciyesdergisi.com

erciyesdergisi@myynet.com

alimgercel@myynet.com

İÇİNDEKİLER

SAYFA

Nihal Atsız'ın Yazılarında Ahlak Kavramı

Prof. Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ.....1

Hazreti Peygamberin Yakınları (Şiir)

Ahmet ŞAHİN.....5

Köktürk Türkçesindeki Bir Çift Ünsüz İşareti ‘ş’ Üzerine

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN.....6

Gönül (Şiir)

Zübeyde GÖKBULUT.....9

Batı Medeniyeti Bir Mahlûk-ı Asil midir Yoksa Tek Dişi Kalmış Canavar mıdır?

Prof. Dr. Mustafa KESKİN.....10

19. Yüzyılda Halep Vilayeti İdaresi

Prof. Dr. Remzi KILIÇ.....14

Eski Kayseri Özlemi ve Elem (Şiir)

Yılmaz GÜRBÜZ.....19

Çumralı (Konya) Bilinmeyen Bir Âşık:

Âşık Bîzârî ve Şiirleri

Yrd. Doç. Dr. Aziz AYVA - E. Nur ATA.....20

Kazak Türklerinde Barımta Geleneği Hakkında

Yrd. Doç. Dr. Gülnar KARA.....28

Rahmetli Prof. Dr. Erman Artun'un

Türk Halk Edebiyatına Son Hizmetlerine Dair

Nail TAN.....32

Fiyat Tarifesi (KDV dâhil)

Sayısı: 10 TL

Yıllık abone bedeli: 90 TL

Resmî abone bedeli (Taahhütlü): 120 TL

Yurt dışı abone bedeli: 40 Euro – 50 Dolar

Dergimiz öğretmen ve öğrencilere %10 indirimlidir.

Reklam bedeli: Reklam sahibinin lütfuna tâbidir.

Havaleleriniz için posta çeki hesabı: Âlim Gerçel, 116866

Baskı

Geçit Matbaacılık ve Yayıncılık San. Tic.

Orta Sanayi Bölgesi, Gazibey Caddesi, Nu.: 15 (Anatamir Karşısı) KAYSERİ

Telefon: 0352 320 48 61, Belgeç: 320 48 54

www.gecityayinevi.com E-posta: gecitmatbaacilik@hotmail.com

YIL: 39 ★ SAYI: 460 ★ NİSAN, 2016

Büyük ölkü ve fikir adamı Nihal Atsız Beg hem hayatta iken hem de vefatının ardından yazdıklarıyla Türk gençliğine yol göstermiştir. Türk dünyasının her yerinden insanlar onun ölkülerinden ilham alarak, asil Türk milletinin her alanda birleşip, yükselmesi için çözümler üretmektedir. Çünkü, Türk halkının her yönden bütün dünya milletlerinden üstün olma ölküsüne inanan, ahlak ve fazileti kendilerine rehber edinen Türk milliyetçileri, dolayısıyla Türkçüler bunun gereğini yapmak için de daima ellerinden gelen gayreti gösterirler.

Televizyon ve internetin yaygınlaşp, hayatın he alanına girdiği bir çağda toplumları ayakta tutacak düşünürlere daha çok ihtiyaç vardır. Okuma ve yazmanın azaldığı, insanın kendi aklıyla araştırma yerine bilgisayardan birtakım bilgilere ulaştığı günümüzde iyinin yanında, gençliğin bazı kötü şey ve fikirlerle zehirlenmelerine de şahit olmaktadır. Bu noktada geleceğimiz durumundaki Türk gençlerini, Türk toplumunun gerçek önder şahsiyetlerinin fikir, düşünce ve ölküleriyle tanıştırmak zorundayız. Türklüğün her alanda yükselmesi ve güçlenmesi ölküsünün yol gösterici mimarlarının çalışmaları milliyetçi Türk gençlerine örnek olmalıdır. Mustafa Kemal Atatürk, Hüseyin Nihal Atsız, Ebulfez Elçibey, Alparslan Türkeş, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali Bey, İsmail Gaspıralı, Yusuf Has Hacib gibi şahsiyetlerin halyindeki Türk dünyası ve onların ölküleri bizim mihenk taşımız olmalıdır.

Teknoloji ve bilgisayar pek çok konuda bizim hayatımızı kolaylaştırıyor, ama farkına varmadan yaşamamızı da tekdüzeliğe indiriyor. Günümüzün büyük bir kısmını çalan bu alet ve akıllı telefonlar yüzünden ortak toplum hayatından uzaklaşıyoruz. Bilhassa bizim örf ve an'anelerimize aykırı, millî yapımıza ve hassasiyetlerimize ters birçok bilgisayar oyunu, film ve programlar genç beyinlerin körleşmesine, kendi halkından yabancılaşarak farklı

kahramanların değişik hayatlarını örnek almalarına sebep olmaktadır. Bu ise Türk milleti için kötü bir gidişattır.

Hâl böyle olunca kendi toplumunun ahlaki değerlerinden uzak bir gençlik ortaya çıkmaktadır. Belki de en vahimi budur. Maalesef artık dürüstlük, ahlak, vatan sevgisi, büyüğe küçüğe saygı gibi mefhumların toplum hayatında pek rağbet bulmadığını; üstüne üstlük yalancılık, hırsızlık, dolandırıcılık, vatan hainliği, ahlsızlık gibi şeyler parlatılıp, hatta bunlara dini birtakım kılıflar da uydurulup millete güzelmiş gibi gösterilmektedir. Bütün amaçları gününü gün etmek, karnını doyurmak ve cebindeki paranın miktarını artırmaktan başka bir şey düşünmeyen insanlardan vatan sevgisi de beklenmez. Dolayısıyla tank ve tüfek ile dize getiremediğiniz ya da esaret zincirini boynuna geçiremediğiniz bir halkı ahlsızlık, hırsızlık ve başka kötü şeylere alıştırmak ruhsuzlaştırır ve kendinize çok kolay bağlayabilirsiniz. Böyle bir toplumun bütün dinamikleri çökmüştür ve karşısındaki düşmana tek bir silah atmadan teslim olur.

Hayatının tamamını Türklük düşmanlarına karşı fiili ve fikri mücadele ile geçiren Atsız Beg, geleceğin gençlerin olduğunu bildiğinden onların sağlam bünyeli ve temiz ahlaklı olmaları için, makaleleri ve kitapları noktasında bütün yazdıkları, erdemli bir insan tasvirini çizmeye yöneliktir. Mustafa Kemal Atatürk de Türklüğün geleceğinin gençlikte olduğunu bildiğinden, her yatırım ve planlamayı buna göre yapıp, gönlü vatan aşkıyla coşan, ona hizmet gayesiyle her zorluğu aşabilen mükemmel bir gençliğin yetişmesi için çabaladı. Türk devleti ve cumhuriyetini gençliğe emanet etmesi boşuna değildir.

Türkçülük bayrağını Atatürk'ten devralan Atsız Beg, Türkiye'deki bazı hain ve gizli mahfillerin nasıl memleketi bir karmaşaya düşürmeye çalıştıklarını görünce kaleme sarılmış, birçok yokluğa, karalama ve hayatını birilerinin zorlaştırmasına

rağmen, insanların ne için yaşamaları gerektiğini, doğru yolun ne olduğunu göstermek için çaba harcamaktan da geri durmamıştır. İşte bu yüzden onun eserlerinin pek çoğunda temiz ahlaka, erdeme, dürüstlüğe ve kahramanlığa vurgu yapılmaktadır.

Türkçülük, bütün Türklerin tek devlet hâlinde birleşerek, her bakımdan dünyadaki diğer milletlerden ileri ve üstün olması ülküsüdür, diyen Atsız Beg; *Gençlik ve Ahlak* adlı makalesinde: “Milletlerin temeli ahlaktır. Ordu, bilgi, teşkilat gibi şeyler ahlaktan sonra gelir. Gerek Türk milleti, gerek başka milletler olsun, ahlâkça yüksek oldukları zaman büyümüşler, ahlâk sağlamlıkları bozulduğu zaman da çürüyüp dağılmışlardır. Roma, İran, Bizans, İspanya’daki Gotlar, Araplar ahlâklarının bozukluğu yüzünden battılar. Dünkü Fransa, ahlâk bozukluğu yüzünden devrildi. Türk tarihinde geçirilen sarsıntıların baş sebebi de ahlâkın gevşemesidir. Her ne kadar bu gevşeme Türkümsüler, Dönmeler ve devşirmeler yüzünden olmuşsa da yine aynı sebepler ve aynı sonuçlar apaçık görülmektedir”, diyor. Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında liyakatsiz, cahil, rüşvetçi, Batı hayranı devlet ricalinin ülkeyi ne hâle getirdiğini azıcık tarih bilgisi olan hatırlar.

Elbette ki bir milletin içinde, ahlaksız, hain, gafil ve alçaklar her zaman olacaktır. Dün vardı, bugün de mevcutlar. Yoksa 21. yüzyıl Türkiye’sinde birilerinin memleketi parçalamak amacıyla değirmene su taşımasını ya da felakete çanak tutmalarını nasıl izah edebilirsiniz. Bunların ismi zamana ve şartlara göre mandacı, muhip, raporcu, uzlaşmacı, toplum önderi vs. olabilir.

Bazen yazılarımızda dünyada içinde en çok hain barındıran millet olduğumuzu söylüyoruz, bu doğrudur. Ama şu da unutulmamalıdır ki, büyük millet ve kişilerin de düşmanı fazladır. Bunları yıpratmak için dışarıda ve içerideki işbirlikçiler beraber çalışabilir. Nitekim Osmanlı Devletinin yıkılması ve Türkiye Cumhuriyetinin kurulması evresinde bu alçaklar ortaya çıkıp, gerçek yüzlerini gösterdiler. Fakat Tanrı’ya şükür ki amaçlarına ulaşamadılar. Onlar Türk tarihine kara bir leke

olarak geçtiler. Birileri ve bu güne kadar kıyıya köşeye saklanmış olan torunları ne kadar aklamaya çalışırsa çalışsınlar, bunların hainlikleri tescillenmiş, tarih hükmünü vermiştir. Nasıl ki o kadar parlatılıp, cilalanmaya rağmen Nazım Hikmet’i bu millet sevmiyorsa, onlar da tarihin huzurunda öyle kalacaklar.

Endişemiz odur ki, Türk milleti bir yozlaşma ve fikir yoksunluğu içerisine sürükleniyor. Herkes bu temiz mayayı bozmak için sanki el birliği etmişçesine uğraşmaktadır. Bu sağlam temel ve mayanın çürümeden yarınlara ulaştırılması Türk milliyetçilerinin birinci vazifesidir. Dolayısıyla bu büyük düşünce adamı Atsız Beg ahlaklı bir gençliğin yetişmesi hususunda, yukarıdaki yazısının devamı olarak “bir millette, bilhassa gençliğin ahlakı mühimdir. Çünkü milletin mukadderatı bahis mevzuu olan yerlerde, onlar iş görecekler, kan dökeceklerdir. Gençlik, kendini saran maddi ve manevi çevrede ahlak disiplini, ahlak örnekleri görürse, ahlaksızlığın daima ezileceğinden emin olursa o zaman kendisi de sağlam ahlaklı olarak yetişir” diyor.

Ahlaklı bir toplum, özellikle de gençliğin yetişmesi için de onların önlerinde örnek alacağı iyi insanların bulunması gerekir. Abide şahsiyetler konusunda milletimizin sıkıntısı yoktur. Ama küçüklükten itibaren çocuklarımızı ellerine emanet ettiğimiz öğretmenlerimizin, hiç şüphesiz ki görev bilincinde yüksek ahlaklı kişiler olması gerektiğini de vurgu yapan Atsız Beg “öğretmen, ahlak bakımından mükemmel bir insan olmalıdır. Yani seçkin bir zümreden olmalıdır. Hâlbuki bizde herkes öğretmen olmuştur. Ne ilkökul öğretmenleri için ne de ortaokul ve lise öğretmenleri için bir karakter seçimi yapılmıyor. Yalnız icap ettiği zaman bir imtihan yapılıyor, bunda da çok defa haksızlık oluyor” diyerek, esasında bir probleme de parmak basmıştır.

Gerçekten onun ta 1940’ların sonunda kaleme aldığı bu makalenin önemi günümüzde de gerçekliğini korumaktadır. Bugün o kadar eğitim ve fen-edebiyat fakültesi mevcut ki, bunlardan her sene binlerce öğrenci mezun oluyor ve kıyırık bir alan

bilgisi ile öğretmen atanıyorlar. Hâlbuki evlatlarımızı emanet edeceğimiz insanların soyuna, cibilliyetine, ahlak ve vatan sevgilerine hiç bakılmıyor.

Atsız Beg her milletin ahlak anlayışının farklı olduğunu söylerken, *Millî Ahlak* adlı yazısında, bundan ne anlıyoruz sorusuna da cevap vermeye çalışmış ve “bizim için cephelerde kan döken, tarlalarda alın teri akıtan ve nihayet bütçemizi doldurmak için kesesini boşaltan halkımızın malına ve canına göz dikmemek. Onun için çalışmayı kendimiz için çalışmaktan üstün tutmak. Halkımız için zararlı olan her şeyi karşılamak, çarpışmak ve yenmek. Bunları bir cümle ile hülâsa edersek: Millet yolunda çalışmak, onun için yaşamak ve onun için ölmek. Şu hâlde, gençlerimizin yüreğinde önce millî karakterimizin temelleri yerleşmelidir. Ancak bu temellerin kuvvetine dayanarak görgümüzü ve bilgimizi yükseltir, milletimize ve memleketimize faydalı insanlar olabiliriz” demiştir.

Esasında onun bu sözlerini bilhassa siyasetçilerin okuyup ders almaları gerekiyor. Günümüzde insanların çoğu politikayı ya kendi ya da mensubu bulunduğu cemaat veya grupların menfaatlerini korumak için yapmaktadır. Osmanlı Devletinin çökmesini de ahlaksızlığın alıp başını gitmesine bağlayan Atsız Hoca, yine “Millî Ahlak” isimli makalesinde: “Son Türk imparatorluğunu batıran sebeplerin birincisi, münevverlerimizin ahlaksızlığı ve hırsızlığı olmuştur. En yakın tarihimize bakınız; halkımız bütün mükellefiyetini namuskârane öderken münevverlerimiz, koyu ve kara bir ahlaksızlık içinde millî tarihimizi lekelemişler ve bugün bizi iğrendiren hadiseler içinde yuvarlanıp gitmişlerdir. Tanzimat devrine bakınız: Reşit Paşa Gülhane Hattı Hümayununu okuduktan ve bu memlekette Avrupalı inkılâp başladıktan sonra zamanın sadrazamının rüşvet alırken yakalandığını görürsünüz. Sultan Hamit devri paşalarının henüz hepimizin işiteceği kadar yakın zamanlarda dillere destan olan hırsızlıkları ve sefahatleri hatırımızdadır. Meşrutiyetteki ve bilhassa büyük harpteki hırsızlıkların ve hepimizin ekmeğinden çalınan servetlerin iğrenç hikâye ve mevzuları unutulmamıştır” diyerek

de bir hakikati ortaya koymuştur.

Atsız Hoca, daha 1931’de gençlere “her şeyden önce ahlakınızın ve seciyenizin kuvvetine istinat ediniz. Her şeyden önce memleketiniz ve milletiniz için çalışınız. En küçük memuriyetlerden en büyük makamlara kadar geçeceğiniz yollarda dürüst olunuz. Arkanızda karanlık, çamurlu ve çirkefli dedikodular yerine; berrak, temiz, nurlu ve sitayişli izler bırakmaya çalışınız” diye öğüt vermiştir. Zaten bir kişi mazisinde temiz bir ad ile anılmaktan başka ne isteyebilir? Hırsızlar, hainler, üç kâğıtçılar nerede anılıyorlar ki? Tarihte iz bırakanlar her vakit doğru dürüst, fedakâr ve kahraman insanlardır.

O, “Gençlik ve Ahlak” isimli yazısında insanı kötü yola teşvik edecek uygulamaların yasaklanmasına şöyle değinmektedir: “Türk gençliği ata yadigârı olan sebillerde rakı satıldığını, sinemalarda şehvet uyandıran filmler gösterildiğini, sağlık koruma yeri olan plajlarda türlü kepezelikler yapıldığını görmemelidir. Millî ahlakın mezbahası olan bar, meyhane, balo gibi şeyler Türkiye’de yasak edilmelidir. Medeniyet bunlar değildir. Bunlar medeniyetin kanalizasyonlarıdır.” Bu suretle gençliği zehirleyen bu mahfillerin denetim altında tutulmasını daha 1940’larda belirtmiştir. Maalesef zamanında tedbirler alınmadığından uyuşturucu ve içki gibi illetler ilkökul seviyesindeki çocuklarımızı kadar bulaşmıştır. Gece kulübü, bar, diskotek vs. yerlerde yapılan rezillikler gözler önünde iken, kimse buralara el atmıyor. Bazı allıklı yosmaların ahlaksızlık ve fuhuşlara gençlere iyi şeylermiş gibi reklam ediliyor.

Bu büyük insan gençlere yaptığı nasihati şu güzel temennilerle bağlıyor: “Kendimize dönelim. Ahlak, edebiyat, musiki, giyim, zevk, yemek, eğlence, hukuk, aile, âdet, anane ve her şeyde millî olalım”. İşte bunları yaparsak yeniden dünyanın en güçlü ülkesi olacağımıza işaret eder ve “Millî Mefkure” isimli yazısında da sanki bu sözlerini kuvvetlendirir bir şekilde; “ülkücü bir gençliğe ahlaksızlık sahneleri, soysuzlaşmış edebiyatın pek o kadar tesir etmeyeceğine, o zaman bunların da mecburen Türk gençliğinin istediği gibi olacağına”

vurgu yapar.

Atsız Beg birer muhteşem eser olan bütün romanlarında ideal Türk tipini çizmiş, hem kötüyü hem de iyiyi göstererek, gençlerin istediğini seçmesine zemin hazırlamıştır. Ama sonuçta iyi ahlaklı, vatanına faydalı kişilerin de ebediyen unutulmamacasını vurgular.

İyi bir Türkçü'nün alçak gönüllü, tarihe ve eski değerlere bağlı, kendini değil milletini düşünen örnek bireyler olduğunu belirten Atsız Beg, ben Türkçü'yüm ve ben Ülkücü'yüm demekle insanların bu vasfı elde edemeyeceğini de söyler. O, "Türk Gençliği Nasıl Yetişmelidir" adlı yazısında "kahramanlık terbiyesi beşikten başlayıp, yüksek tahsilin sonuna kadar devam etmelidir. Evlerimizde, savaşlarda şehit düşmüş babaların ve dedelerin hikâyeleri belki bir dereceye kadar bu terbiyeyi verebilir. Şimdi ilkokulların ilk üç yılında hayat bilgisinden, şarkı söylemekten başka bir şey öğretilmiyor. Talebe gevşek alıştırılıyor. İstikbali temin edilmiş ilkokul öğretmeni de cemiyete karşı kırgın olduğu için fazla gayret göstermiyor. İlk mektepte çocuğu doğru yola getirecek bir müeyyide yoktur. Dayak gayri insani (!) olduğu için kaldırılmıştır. Okuldan kovmak da yok. Bu yüzden ilkokulların bazıları haşarat yuvası hâline geliyor ve bizim asri pedagojimiz (!) bunu normal buluyor. Biz ilkokulda çocuklarımız yorulmasınlar, hiç bir güçlüğü uğramasınlar prensibi ile yürüdükçe, ilk tahsil bitirilecektir diye ahlaksızları okuldan kovmadıkça, icap ettiği zaman dayak da dâhil olmak üzere ceza müeyyidesini koymadıkça ilkokullarımızda kahramanlık tohumları atılamaz. Çünkü kolay şartlar altında, kendini zora sokmadan büyüyen çocuklarda en güç iş olan kahramanlığa karşı istidat kalmaz" diyerek, geçmişiyile övünmeyen ve onlara benzetmek için çaba harcamayan bir nesilden fayda beklemenin doğru olmayacağını işaret etmektedir.

Hakikatte bugün değil ilkokul ve liselerde, üniversitelerde dahi kalma yoktur. Adeta okullar, güya üstün başarılarını göstermek gayesiyle 2X2'nin sonucunu bilmeyen öğrencilere diploma veriyor. Okuma yazmadan bihaber gençler üniversitelere

giriyor. Türkiye'nin bazı bölgelerinde üniversite sınavlarında toplu kopyaların çekildiğini bugün herkes biliyor. Sonra da ne olacak bu memleketin hâli diyoruz.

"Millet, fertleri kan ve ahlak bağlarıyla birbirine bağlanmış bir cemiyettir. Bu fertlerin ahlaki kuvveti milletin sağlamlığı demektir." Milletini tarifini bile "Millî Uyanıklık" adlı yazısında ahlaka bağlayan bu insan, Türk ahlakının eski çağlardan beridir toplumcu olduğunu söylemiş, yine "Türk Ahlakı" isimli makalesinde "Türk insanının doğru sözlü, güvenilir, dalkavukluk nedir bilmeyen, çevresine saygılı, erkek-kadın ilişkilerinde ölçülü, nefesine hâkim olduğunu ve bu yüksek ahlaka sahip bulunduğumuz zamanlarda yükseldiğimizi" belirttikten sonra, "Millî Gaye" adlı makalesinde yeniden yükselmek için; ahlakımızı, millî ilimlerimizi ve tekniğimizi yükseltmemiz gerektiğine parmak basar.

Elbette ki bizim hedefimiz ne Hollanda, ne de İsveç gibi olmak değildir. Biz dünyaya yön veren bir milletiz ve yeniden bu önderliği ele geçirmemiz gerekir. Bunu yapacak olanlar da bugünün gençleri, yarının büyükleridir. Dolayısıyla "gençliği yetiştirmek memleket meselesidir" diyen Atsız Beg, "Bize Bir Gençlik Lazımdır" adlı makalesinde "henüz Türk inkılâbının tamamlanmadığını" ve "Millî Uyanıklık" isimli çalışmasında da "memlekette yapılacak olan birçok işleri başarabilmek için çalışkan, disiplinli, yüksek ahlaklı bir gençliğe muhtaç" olduğumuzu yazar. Gerçekten de daha Türkiye Cumhuriyeti'nin hem içeride hem de dışarıda yapacağı çok işler vardır. Mustafa Kemal Atatürk gibi onun da bütün ümidi Türk gençliğindedir.

Ama bugün öyle bir hâle geldik ki, millî eğitim müfredatımız sözde millî olup, iki boş bilgi yığınından öteye gidememektedir. Sadece Türkler 1071 tarihinde Malazgirt'te Bizans ordusunu yenerek, Anadolu'nun kapılarını açtılar; 30 Ağustos 1922'de Dumlupınar'da Yunan ordusunu yendik diyerek gençlere millî ruhu ve vatan sevgisini aşılamazsınız. O havayı ve imanı öyle anlatacak veya yazacaksınız ki, her Türk çocuğu ülkesi için kendi-

ni feda etmekten gözünü kırpmasın.

Başta bölücülük olmak üzere Türkiye'nin pek çok meselesiyle ilgilenen Atsız Hoca, demokrasi-mizin de gün geçtikçe yozlaştığını görmüş ve hâlâ demokrasiyi özümseyemediğimize işaret etmiştir. Bunun için de iyi ahlak şarttır. Yukarıdaki makalesinde Atsız Hoca “demokrasi en müşkül idare sistemidir. Demokrat idarelerde vatandaşlardan ruhî istikrar, ahlâkî ciddiyet istenir. Ruhî istikrar, ahlâkî ciddiyet olmayan demokrasiler monarşilerden daha vehim neticeler doğurabilir” der. Herhalde günümüz toplumu ve içine düştüğümüz karmaşa, demokrasi adına icra edilen zorbalıklar, rüşvet, insanların kendini düşünmekten başka bir şey yapmadığı ve birçok hainliğin yaşanıp, bunların da cezasız kaldığı göz önüne getirilirse, Atsız Beg'e hak vermekten başka diyecek sözümüz yok.

Netice itibarıyla Türkiye'mizi bir ahlaki çöküntü sarmaktadır. İnsanlar üç kuruşluk menfaat uğruna ülkelerini satabilecek veya gözlerinin önünde meydana gelen hainliklere, hırsızın çaldığından bir parça kendine de verildiği takdirde ses çıkarmayacak duruma getirilmiş ya da getirilmeye çalışılmaktadır. Bu ise Türkiye Cumhuriyeti'nin mukadderatı için hiç de iyi bir şey değildir. Devletin geleceğinde karar verici mercilerin bunları görmezlikten gelmeye hakkı yoktur.

HAZRETİ PEYGAMBERİN YAKINLARI

Hazreti Abdülmuttalib

Haşim Oğullarının kudretli efendisi
Hazreti Peygamber'in merhametli dedesi

Hazreti Hamza

Ümmet'in iftihar, en büyük cengâver
Peygamber amcası ol, görülmemiş şeh-süvâr

Hazreti Ebû Tâlib

Adaletle hükmeden ol, Kureyş'in goncası
Hazreti Peygamber'i esirgeyen amcası

Hazreti Abbas

Şeceresinden inen hanedânın damgası
Hadîs rivâyet eden son Nebî'nin amcası

Hazreti Abdullah

Sonsuz nûru taşıyan bütün Kureyş'in hası
Ebedî nûr, Hazreti Peygamber'in babası

Hazreti Amine Hatun

İlâhî tecelliyât sırrının baş mâ'nası
İki Cihân Güneşi şah-gülün has anası

Hazreti Hadîce-Tül Kübrâ

Kâinât'ın Gülü'nün evinin güldânesi
Son Peygamber zevcesi, mü'minlerin annesi

Hazreti Aişe-İ Siddika

“Ümmül-mü'minîn”, fukaha'ya nezâret eden
Nebî hatunu en çok hadîs rivâyet eden

Hazreti Fâtımatü'z-Zehrâ

Efendimiz'in kızı, biricik nûr tanesi
“Evlâd-ı Resûl”, “şerîf” ve “seyyid”ler ânesi

Hulefâ-i Râşidîn

Hazreti Ebû Bekir

Ashab'ın en kemâle ermiş üstün haldaşı
Hazreti Peygamber'in en sâdık gönüldaşı

Hazreti Ömer

“Adalet Mülkü”nün ol, şaşmayan terâzisi
Resûl'ün “Fârûk” nâmıyla ma'ruf vüzerâsı

Hazreti Osman

Kur'ânı çoğalttıran “Halîfe-i müslimîn”
Nebî'nin Vahiy Kâtibi “Emîr'ül-mü'minîn”

Hazreti Ali

Allah'ın Arslanı “İlim Şehrinin Kapısı”
Asr-ı Saâdet Devri'nin Peygamber Kadısı

İki Evlâd-ı Resûl

Hazreti Hasan

Ol “Cennet gençlerinin şerîfler efendisi”
“Resûl'ü Müctebâ” şehîdler beyefendisi

Hazreti Hüseyin

“Cennet çocuklarının seyyîdler efendisi”
“Evlâd-ı Resûl” ol, gül şehîdler şâhândesi

Ahmet ŞAHİN

KÖKTÜRK TÜRKÇESİNDEKİ BİR ÇİFT ÜNSÜZ İŞARETİ ‘ʒ’ ÜZERİNE

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN

Özet

Köktürk Türkçesinde bulunan ve çift ünsüz okutan bir işaret incelenmiş ve bu işaret için başka bir okuma teklifi getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Köktürk Türkçesi, Yenisey Kitabeleri, çift ünsüz okutan işaretler.

Abstract

This study examines a “double consonant” marker in Kök Türk Turkish and proposes another way to read it.

Keywords

Kök Türk Turkish, Yenisey Scripts, Double consonant markers

Vilhelm Thomsen, bu işaretin hece sonlarına gelerek ‘-y’ ya da ‘-ay’ okuttuğunu belirtmekte ve ‘ayığ, yaydım, çığay, kıtay, koy’ örneklerini vermektedir. Ancak, ‘azkiya’ biçiminde okuduğu kelimedeki ekin, gerçekte küçültme eki ‘+kInA’ olabileceğini düşünerek, kendisi “yazım hatası olabilir” dese de, bir anlamda söz konusu işaretin ‘n’ sesiyle alâkalı olabileceğine dair ipucu vermiştir¹. Thomsen, sonraki çalışmalarında bu işareti genizli y (j) ile karşılamıştır². Ayrıca, bu karakterin Yenisey yazıtlarından Hemçik-Çırgak’ta da geçtiğini belirterek ‘taylarım’ kelimesini örnek göstermiştir³.

Bu işaretin (ʒ) ligatür olarak kaynağı hakkında Prof. Dr. Osman Nedim TUNA, “Şekli 90 derece sola çevirdiğimizde iki koyun resmi gözükmektedir” diyerek, bir dersinde, bu işaretin Köktürk Türkçesindeki ‘kooyñ’ kelimesiyle alâkasını açıklamıştı. Ancak, III. Sovyet Türk Kollokyumunda sunduğu bildirisinde ise, bu ligatürün art damaklı n ‘)’ işareti ile ön damaklı y ‘?’ işaretinin birleşmesinden meydana geldiğini ifade etmiştir⁴.

Thomsen’den sonra gelen araştırmacılar bu karakteri umumiyetle –ny- çift sesiyle ya da damaksı n (ñ) sesiyle karşılamışlardır. Prof. Dr. Osman Fikri SERTKAYA, bir yazısında, Yenisey yazıtlarında bu işaretin nasıl okunması gerektiği üzerinde durmuştur⁵. Farklı düşünenlerden biri olan Erk YURTSEVER, işareti –yn- biçiminde okumuş, ancak neden bu şekilde okuduğunu izah etmemiştir⁶.

Esasen, Köktürk Türkçesinde çift ünsüz okutan beş işaretten dördünde ilk ünsüzün ağız açıklığı derecesi diğerinden daha yüksektir⁷.

-lt- ‘M’ ünsüz çiftinden l’nin ağız açıklığı derecesi üç, t’nin ise sıfırdır ve l önce gelmiştir. (Sıfır, en düşük ağız açıklığı derecesidir.)

-nç- ‘ʒ’ ünsüz çiftinden n’nin ağız açıklığı derecesi iki, ç’nin ise sıfırdır ve n önce gelmiştir.

-nt- ‘ö’ ünsüz çiftinden n’nin ağız açıklığı derecesi iki, t’nin ise sıfırdır ve n önce gelmiştir.

-ng- ‘Y’ ünsüz çiftinden n’nin ağız açıklığı derecesi iki, g’nin ise sıfırdır ve n önce gelmiştir.

Beşinci çift ünsüz işaretinin temsil ettiği kabul edilen –ny- ‘ʒ’ ünsüz çiftinden n’nin ağız açıklığı derecesi iki, y’nin ise üçtür. Burada diğer dört ünsüz çiftindeki sıralamadan farklı olarak ağız açıklığı derecesi daha düşük olan n sesi önce gelmekte, ağız açıklığı derecesi n’den daha yüksek olan y sesi sonra gelmektedir.

Köktürk Türkçesindeki çift ünsüz bildiren işaretlerin ve hece ya da kelime sonunda kullanılan çift ünsüzlerin bulunduğu örneklerin tamamı dikkate alındığında ağız açıklığı daha yüksek olan ünsüzler diğerlerinden daha önce gelmektedir⁸. Böylelikle –ny- çift ünsüz sıralamasının

5 SERTKAYA, Osman Fikri, “Yenisey Yazıtlarının Yayınlarındaki Bazı Okuma ve Anlamlandırmaların Düzeltilmesi, Yeni Okuma ve Anlamlandırma Teklifleri”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1993, Ankara, 1995, s. 69-71.

6 Bakınız: <http://www.tonyukuk.net/turkyazisitonyukuk.htm>

7 Seslerin ağız açıklığı dereceleri hakkında bakınız: TUNA, Osman Nedim, Fonetik-Morfoloji (ders notları), Malatya, 1986, s. 18-19.

8 Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN, *Türk Dili Tarihi* isimli eserinde, GUZEV’in bu konudaki görüşlerine yer vermiştir: ERCİLASUN, Ahmet Bican, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara, 2004, s.

–yn- istikametinde düzeltilmesi ve bu ünsüzleri temsil eden işaretin de ‘3’ –yn- çift ünsüz işareti olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir.

Buna göre, Kitabelerdeki –yn- çift ünsüzüyle yazılı kelimeler şunlardır:

aynig ‘𐰽𐰺’ (Köl Tigin, Güney: 3, 5, 5; Bilge Kagan, Kuzey: 4, 5; Bilge Toynukuk, Kuzey: 34).

Bu kelime, Uygur Türkçesinde tabiatıyla Mani tarafında ‘*anig*’⁹, Buda tarafında ‘*ayig*’¹⁰ biçimlerine çevrilmiştir. Karahanlı Türkçesinde ‘*ayig*’ şeklinde korunarak “fena, kötü” anlamlarını sürdürmüştür¹¹.

aynit- ‘𐰽𐰺’ (Bilge Kagan, Doğu: 41).

Bu fiil, Uygur Türkçesinde ve daha sonraki devirlerde ‘*ayit-*’ suretinde tespit edilmektedir¹².

azkıyna ‘𐰽𐰺𐰺’ (Köl Tigin, Doğu: 34; Bilge Toynukuk, 1. Taş, Güney: 9).

Küçültme ekiyle kurulan bu kelimenin, Uygur Türkçesinin her iki tarafında da ‘*azgında*’ ve ‘*azkıya*’ olarak karşılıkları bulunmaktadır¹³. Prof. Dr. Şinasi TEKİN, Maytırsimit’te ‘-klyA’ ekinin geçtiği bütün kelimeleri listelemiştir¹⁴. Karahanlı Türkçesinde ise bu kelime ‘*azkına*’ biçiminde görülmektedir¹⁵.

çigayn ‘𐰽𐰺𐰺’ (Köl Tigin, Güney: 10; Doğu: 16, 29; Bilge Kagan, Doğu: 14, 23; Kuzey: 7, 7).

Bu kelimenin Uygur Türkçesinde ‘*çigay*’ şekli tespit edilmiştir¹⁶. Kelimenin her iki şeklini

de kaydeden Kaşgarlı Mahmut, ‘*çigay*’ sözünün Argularda ‘*çigan*’ olarak söylendiğini belirtir¹⁷.

Kıtayn ‘𐰽𐰺𐰺’ (Bilge Toynukuk, 1. Taş, Batı: 7); **Kııtayn** ‘𐰽𐰺𐰺’ (Köl Tigin, Doğu: 4, 14, 28; Kuzey: 11; Kuzeydoğu: 1; Bilge Kagan, Güney: 2; Doğu: 5, 23; Bilge Toynukuk, 1. Taş, Güney: 10, 11, 12, 14; 2. Taş, Güney: 49).

Kelimenin Uygur Türkçesinde ‘*Kıtay*’ şekli bulunmaktadır¹⁸.

kooyñ ‘𐰽𐰺𐰺’ (Köl Tigin, Doğu, 12; Bilge Kagan, Doğu: 11).

Kanaatimizce bu kelimenin ‘*koyun*’ değil de, ‘*kooyñ*’ biçiminde okunmasının sebebi, ilk hecesinin uzun ünlülü olmasıyla da yakından alâkalıdır¹⁹. Daha sonraki devirlerde uzunluğun kaybolması üzerine kelime, ikinci bir hecenin ortaya çıkmasıyla dengelenmiş ve ‘*koyun*’ olmuştur²⁰. Kelime, bir Köktürk harfli Uygur vesikası olan Şine Usu yazıtında birkaç kez geçmekte ve ‘*koy*’ okunmaktadır²¹. Maniheist Uygurlarda ‘*kon*’²², Budist Uygurlarda ‘*koy*’²³ biçimine çevrilen bu kelime, *Türkische-Turfan Texte*’de yine koyun anlamında olmak üzere ‘*koy*’ şeklinin yanı sıra ‘*koyn*, *koyın*, *koyun*’ biçimleriyle de görülmektedir²⁴. Ayrıca, on iki hayvanlı takvimde ‘*koyn*’ şeklinde geçmektedir²⁵. Kitabında ‘*koy*’ ve ‘*kon*’ kelimelerinin her ikisine de yer veren Kaşgarlı Mahmut, ‘*kon*’ söyleyişinin Argulara mahsus olduğunu ifade etmiştir²⁶.

Toynukuk ‘𐰽𐰺𐰺𐰺’ (Bilge Toynukuk, 1. Taş, Batı: 1, 5, 6; Güney: 15, 17; Kuzey: 31, 34; 2. Taş, Batı: 37; Güney: 47; Doğu: 58; Kuzey: 59); **Tonyukuk** ‘𐰽𐰺𐰺𐰺’ (Bilge Kagan, Güney: 14).

174. Buna göre GUZEV, Köktürk Türkçesindeki hece ya da kelime sonu –nt-, -lt-, -nç-, -rt- çift ünsüzlerinin ilk seslerinin akıcı l, n, r ünsüzleri olduğuna dikkat çekmektedir: GUZEV, Viktor G., “Göktürk Yazısının Kendiliğinden Doğma (Otokton) Menşei Varsayımını Esaslandırıcı Deliller”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2000, Ankara, 2001, s. 216. Yine ERCİLASUN, daha önce çoklukla –ld- ve –nd- okunan çift ünsüz ligatürlerinin MALOV’dan sonra –lt- ve –nt- şeklinde okunmasını yaygınlaştığını belirtmiştir: ERCİLASUN, Ahmet Bican, “l, n, r’den Sonra Niçin t?”, Makaleler Dil-Destan-Tarih-Edebiyat, Ankara, 2007, s. 129. Esasen l, n, r seslerinden sonra t sesinin geldiği Prof. Dr. Osman Nedim TUNA tarafından imlâ kanunlarına bağlanmıştır: TUNA, Osman Nedim, “Bazı İmlâ Gelenekleri, Bunların Metin İncelemelerindeki Önemi ve Orhon Yazıtlarında Birkaç Açıklama”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1957, Ankara, 1988, s. 45.
9 CAFEROĞLU, Ahmet, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, İstanbul, 1968, s. 16.
10 CAFEROĞLU, age., s. 27.
11 ARAT, Reşid Rahmeti, Kutadgu Bilig III İndeks, İstanbul, 1979, s. 46.
12 Bakınız: CAFEROĞLU, age., s. 28; Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I, Çeviren: Besim ATALAY, Ankara, 1985, s. 215.
13 CAFEROĞLU, age., s. 28, 29.
14 TEKİN, Şinasi, Uygurca Metinler II. Maytırsimit, Ankara, 1976, s. 539.
15 ARAT, age., s. 49.
16 CAFEROĞLU, age., s. 61.

17 Kaşgarlı Mahmut, age., s. 31.

18 CAFEROĞLU, age., s. 177.

19 Eski Türkçedeki uzun ünlüler hakkında geniş bilgi için bakınız: TUNA, Osman Nedim, “Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1960, Ankara, 1988, s. 213-282.

20 Hece dengelenmesi hakkında bakınız: TUNA, Osman Nedim, Fonetik-Morfoloji (ders notları), Malatya, 1986, s. 49-50.

21 Kelime, sözü edilen yazıtın Kuzey 6, Batı 2 ve Kenar satırlarında bulunmaktadır: ORKUN, age., s. 164-183.

22 GABAIN, A. Von, Eski Türkçenin Grameri, Çeviren: Mehmet AKALIN, Ankara, 1988, s. 39.

23 ORKUN, Hüseyin Namık, Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcası, İstanbul, 1940, s. 18.

24 CAFEROĞLU, age., s. 183-184; TEKİN, Şinasi, age., s. 140.

25 GABAIN, age., s. 77.

26 Kaşgarlı Mahmut, age., s. 31.

Bu kelime bir kez Bilge Kagan yazıtında *Tonyukuk* biçiminde, Bilge Toynukuk yazıtının tamamında ise 11 kez *Toynukuk* şeklinde geçmektedir. Burada bir ünsüz göçüşmesi olduğu düşünülebilir. Esasen Türkçemizde *-ny-* > *-yn-* ünsüz göçüşmesi vardır ve Anadolu ağızlarında *dünya* > *düyna*, *yalnayak* > *yalyanak* biçiminde örnekleri bulunmaktadır¹. Buna göre *Tonyukuk* > *Toynukuk* ünsüz göçüşmesinde ilk ve daha eski şekil *Tonyukuk*, göçüşmeli ve daha yeni şekil *Toynukuk*'tur. O hâlde, *Tonyukuk* kelimesinin geçtiği Bilge Kagan yazıtı, *Toynukuk* kelimesinin geçtiği Bilge Toynukuk yazıtından daha eskidir. Bilge Kagan yazıtının tarihi 734 olduğuna göre, Bilge Toynukuk yazıtının tarihi en erken 735, en geç ise Köktürklerin yıkılış tarihi olan 745 yılı olmalıdır. Sohbetlerinde, Bilge Toynukuk yazıtının dil yönünden incelendiğinde, dikiliş tarihinin Köl Tigin ve Bilge Kagan yazıtlarından daha sonra olması gerektiğini sık sık dile getiren Prof. Dr. Osman Nedim TUNA yine bir sohbeti sırasında, "*tonyukuk* kelimesindeki *tonyuk* kısmının, *tonyuk* biçiminde ünsüz göçüşmesine uğrayarak günümüzde *toynak* olduğunu, böylelikle *tonyukuk* kelimesinin *toynakçı* yani nalbant anlamına gelebileceğini ve neticede Vezir Bilge Tonyukuk'un asıl mesleğinin nalbantlık olabileceğini" söylemişti. Nitekim, bir Yenisey yazıtı olan Hemçik-Çırgak'ta nalbant anlamında '*er toyukçin*' sözü bulunmaktadır². Bu sözün son sesi vasıta eki kabul edilirse ve kelime damak uyumuna uygun telaffuz edilirse, Köktürk Türkçesinin Yenisey ağzında nalbantın karşılığının *toyukçı* olduğu söylenebilir.

yayn- 'ǰD' (Köl Tigin, Doğu: 23, 34; Bilge Kagan, Doğu: 19, 33; Bilge Toynukuk, 1. Taş, Güney: 16, 16).

Aksansızlıktan orta hece ünlüsünün düşmesi, Köktürk Türkçesinde görülebilen bir ses hadisesidir³. Buna göre '*yay-*' fiilinin dönüşlü biçimi

1 ÇAĞIRAN, Önder, "Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Ünsüz Göçüşmelerinin Kuruluş Sistemi", Türk Dili Üzerine Araştırmalar, İncelemeler, Birinci Cilt, Kayseri, 1999, s. 44.

2 Bakınız: ORKUN, Hüseyin Namık, Eski Türk Yazıtları, Ankara, 1987, s. 489-490.

3 Meselâ, Prof. Dr. Osman Nedim TUNA, *beñigü* > *beñgü* gibi örnekler vermektedir: TUNA, Osman Nedim, "Köktürk Yazılı Belgelerinde ve

olan '*yayn-*' fiilinin burada '*yayn-*' olması son derece normaldir. Yazıtlarda geçtiği yerler yukarıdaki paragrafta gösterilen bu fiil, hiçbir yerde tek başına kullanılmamış, daha çok görüldüğü zarf-fiilli '*yayna*' biçiminde olduğu gibi, orta hece ünlüsünün düşmesine sebep olabilecek bir ek almıştır. Karahanlı Türkçesinde '*yayn-*' şeklinde kaydedilen bu fiil için Kaşgarlı Mahmut, "*Ol suwda tonın yayındı* = O, elbisesini kendi suya yaydı" cümlesini örnek vermiştir⁴. CLAUSON, bu örneğe dayanarak, '*yayn-*' fiilinin, '*yay-*' kökünün reflexive (dönüşlü) biçimi olduğunu belirtmiştir⁵.

Hemçik-Çırgak yazıtında, '*taylarım*' ve '*er sayım*' biçimindeki iki kelimeye geçen bu işaret 'ǰ', *y* sesiyle karşılanmaktadır⁶. Bu kitabede bulunan ve içindeki *y* sesi doğrudan art damaklı *y* 'D' işaretiyle yazılan '*er toyukçin*'⁷ sözü bunun delilidir. O hâlde, Yenisey Türkçesinde *-yn-* 'ǰ' çift sesinin, Budist Uygurların metinlerinde olduğu gibi *y* sesine çevrildiği anlaşılmaktadır. Böylelikle, Prof. Dr. Osman Fikri SERTKAYA'nın Begire yazıtında "ölmek" anlamında tespit ettiği fiil de '*ay-*' şeklinde okunmalıdır⁸.

Prof. Dr. SERTKAYA, burada ele aldığımız Orhon sahasında sekiz, Yenisey sahasında üç olmak üzere 11 kelimenin dışında kalan 17 kelime daha listelemiştir⁹. Uygur sahasına ait olan bu kelimelerde artık eski *-yn-* çift ünsüzünün korunmadığını, *y* veya *n* tarafında kalınarak ayrıldığını göz önünde bulundurmak gerekir. Meselâ, bunlardan birisi de '*kayu*' 'ǰǰn' (Üçüncü Uygur Yazıtı, C, 3)¹⁰ kelimesidir. Kaşgarlı Mahmut, eserinde,

Uygurcada Uzun Vokaller", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1960, Ankara, 1988, s. 275. Prof. Dr. Talât TEKİN'in kitabında da *yaguru* > *yagru* gibi örnekler bulunmaktadır: TEKİN, Talât, Orhon Yazıtları, Ankara, 1988, s. 64. Daha geniş bilgi için bakınız: TSENG, Lan-Ya, Türkiye Türkçesinde Orta Hece Düşmesi, Ankara, 2002, s. 14-16.

4 Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III, Çeviren: Besim ATALAY, Ankara, 1986, s. 86.

5 CLAUSON, Sir Gerard, An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford, 1972, s. 982b.

6 Bakınız: ORKUN, age., s. 489-495. Ancak, ŞÇERBAK bu işareti genizli *y* (j) ile göstermektedir: ŞÇERBAK, A. M., "Yeniseyskie Runičeskie Nadpisi. K İstorii Otkrıtiya i İzuçeniya", Tyurkologičeskiy Sbornik, Moskova, 1970, s. 123.

7 Bakınız: ORKUN, age., s. 489-490.

8 SERTKAYA, age., s. 70-71.

9 SERTKAYA, age., s. 69-70.

10 ORKUN, age., s.38.

nöbetleşe ünsüz¹¹ kullanılan bu kelimenin her iki şekline de yer vermiş ve ‘kanu’ biçiminin Argulara ait olduğunu belirtmiştir¹².

SON SÖZ:

Bütün bu açıklamalar ve örnekler, söz konusu işaretin ‘3’ Köktürk Türkçesinin Orhon tabakasında -yn-; Yenisey tabakasında ise y okunması gerektiğini göstermektedir.

FAYDALANDIĞIM KAYNAKLAR

ALYILMAZ, Cengiz, Eski Türkçenin Söz Varlığının Düz ve Ters Dizimi, Ankara, 2004.

ALYILMAZ, Cengiz, Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu, Ankara, 2005.

ARAT, Reşid Rahmeti, Kutadgu Bilig III İndeks, İstanbul, 1979.

CAFEROĞLU, Ahmet, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, İstanbul, 1968

CLAUSON, Sir Gerard, An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford, 1972.

ÇAĞIRAN, Önder, “Türkiye Türkçesi Ağzlarındaki Ünsüz Göçüşmelerinin Kuruluş Sistemi”, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, İncelemeler, Birinci Cilt, Kayseri, 1999.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Ankara, 2004.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, “l, n, r’den Sonra Niçin t?”, Makaleler Dil-Destan-Tarih-Edebiyat, Ankara, 2007.

ERGİN, Muharrem, Orhun Abideleri, İstanbul, 2003.

GABAIN, A. Von, Eski Türkçenin Grameri, Çeviren: Mehmet AKALIN, Ankara, 1988.

GUZEV, Viktor G., “Göktürk Yazısının Kendiliğinden Doğma (Otokton) Menşei Varsayımını Esaslandıran Deliller”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2000, Ankara, 2001.

<http://www.tonyukuk.net/turkyazisitonyukuk.htm>

Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I, Çeviren: Besim ATALAY, Ankara, 1985.

Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III, Çeviren: Besim ATALAY, Ankara, 1986.

ORKUN, Hüseyin Namık, Eski Türk Yazıtları, Ankara, 1987.

ORKUN, Hüseyin Namık, Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcası, İstanbul, 1940

SERTKAYA, Osman Fikri, “Yenisey Yazıtlarının Yayın-

¹¹ Nöbetleşe ünsüzler hakkında bakınız: TUNA, Osman Nedim, Fonetik-Morfoloji (ders notları), Malatya, 1986, s. 31.

¹² Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I, Çeviren: Besim ATALAY, Ankara, 1985, s. 31.

larındaki Bazı Okuma ve Anlamlandırmaların Düzeltilmesi, Yeni Okuma ve Anlamlandırma Teklifleri”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1993, Ankara, 1995.

ŞÇERBAK, A. M., “Yeniseyskie Runičeskie Nadpisi. K İstorii Otkritiya i İzuçeniya”, Tyurkologičeskiy Sbornik, Moskova, 1970.

TEKİN, Şinasi, Uygurca Metinler II. Maytrısimit, Ankara, 1976.

TEKİN, Talât, Orhon Yazıtları, Ankara, 1988.

THOMSEN, Vilhelm, Orhon ve Yenisey Yazıtlarının Çözümü İlk Bildiri Çözülmüş Orhon Yazıtları, Çeviren: Vedat KÖKEN, Ankara, 1993.

TSENG, Lan-Ya, Türkiye Türkçesinde Orta Hece Düşmesi, Ankara, 2002.

TUNA, Osman Nedim, “Bazı İmlâ Gelenekleri, Bunların Metin İncelemelerindeki Önemi ve Orhon Yazıtlarında Birkaç Açıklama”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1957, Ankara, 1988.

TUNA, Osman Nedim, “Eski Doğu Türk Yazısında Kullanılan Ligatürler ve Bunlarla İlgili Bazı Meseleler Hakkında”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1990, Ankara, 1994.

TUNA, Osman Nedim, Fonetik-Morfoloji (ders notları), Malatya, 1986.

TUNA, Osman Nedim, “Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1960, Ankara, 1988.

GÖNÜL

Gel geçirme kalan ömrü nefsi emmare ile
Hakk huzura varılır mı onulmaz yare ile?
Aç kalbini Yaradan’a medet, bir çare diye
İnandık, ümit bağladık böyle beyana gönül

Bir sevdaya dıçar ol ki her zerren kana gönül
Pür melâlin ele vere gören inana gönül
Hedef bir, istikâmet bir, yürekteki canan, bir
Öyle bir olsun ki yolun, değsin çabana gönül

Öyle bir cenderedir ki hayat dediğin süreç
Gelin, hiç yorulduğum deme, yıldırmasın dönemeç
İnanmak başarmak ise bitecektir er ve geç
Her yolun çilesi vardır düşme ziyana gönül

Zübeyde GÖKBULUT

Başlıktaki benzetmeler Batı Medeniyeti (Western Civilisation) için, merhum Mehmet Akif Ersoy tarafından yapılmıştır. Yaklaşık yüzyıl önce “usta Avrupa”nın İslam’ın son kalesi Osmanlı Devleti’ni tasfiye edip, bilinmeyen zamanlardan beri “hür ve müstakil yaşamış” Türk milletini tutsak etmek üzere bütün imkân ve vasıtalarını seferber ettiği “münevverlerimiz” mütereddit ve daha kötüsü mütereddi oldukları bir hengâmda¹ “isyan ahlakı”nın müstesna ve o nisbette yiğit evladı Mehmet Akif Ersoy, millî vicdanının sesi olarak, “İslam’ın mustarip” temsilcisi sıfatıyla, yükselen Batı Medeniyetinin bizi efsunkâr eden yanını değil gerçek yüzünü dillendiriyordu. Batı Medeniyetinin “perestîşkârları” o denli bu medeniyetinin sözcülüğünü yaparlarken “İstiklal Marşının” şairine de seviyesizce saldırıyorlardı ve onu irtica ile suçluyorlardı.

Mehmet Akif Ersoy 20. yüzyıl için asri medeniyete “tebcil” edenlerin ifadesiyle “mahlûk-ı asil” diyordu². Batı Medeniyetinin gözdelelerini, perestîşkârlarını, “hakkiyla sefil” diye niteliyordu. I. Dünya Savaşı’nda bugünkü milliyetimizin tohumlarının saçıldığı Çanakkale Muharabeleri’nde, “karnındaki esrari” hayasızca döken Avrupa’nın “maskesi yırtılmış”, gerçekten yüz­süz ve kahpe olan Batı Medeniyetinin “bize afet olan yüzünün” hakikati ortaya çıkmıştır.

Merkez İslam Coğrafyasında, Batı Medeniyetinin isimlendirmesiyle, “Ortadoğu’nun” küçü-

1 Türkiye’nin Güneydoğusunda, iç işgalcilere karşı giriştiği, halkın can, mal ve ırz emniyetini korumak için ziyadesiyle titizlik gösterdiği temizlik hareketini “soykırım” diye nitelendiren Türkiye’yi Ehl-i salibe şikâyetle, onlardan iç işlerimize müdahale talebinde bulunan “sözde akademisyenler” de öncükileri aratmamışlardır. Doğrudur, milletimizin her zaman “dâhili ve harici bedhahları” olmuştur, olmaya da devam edecektir.

2 Mehmet Akif Ersoy, “Safahat”, Asım, 6. Kitap, Kültür Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul, 1987, s.388; 487 [Ekler kısmı]; Remzi Oğuz Arık, “Coğrafya’dan Vatana”, MEB 1000 Temel Eser, İstanbul 1969 adlı eserinde sömürgeci Avrupa için “Usta” tabirini kullanıyor. Buna göre “azman usta” da Amerika Birleşik Devletleridir. Zenginliklerin yoksul bekçileri de “çömezlerdir.

ğünde ve büyüğünde zuhur eden “millî ve yerli uyanışlar”ın nasıl bastırıldığı, harcandığı demokrasi ve insan haklarının münhasıran Batı Medeniyeti dairesinde yaşayanlarla bu dairenin dışındaki perestîşkârları için birer medeni hak olduğunu, başta Müslüman halkların olmak üzere “ötekilerin” Batı’nın tutsağı ve hizmetkârı olduklarını, 21. yüzyılın başlarında görmüş oluyoruz. “İlahi mesajlar ülkesi” Filistin, küçük Ortadoğu’nun, Türkiye ise büyük Ortadoğu’nun merkezinde bulunmaktadır. İsrail, “Siyonist haçlıları” ile “Haçlı Siyonistlerin” ortak mesaisinin ürünüdür ve büyüğü ve küçüğü ile Ortadoğu’nun kalbine saplandırılmış bir Batı hançerinden başkası değildir. Kim ne derse desin, İsrail “arz-ı mev’ud” olduğuna inandıkları “Nil-ı ulyadan Fırat-ı ulyaya” uzanan toprakları ilhak etmek için sessizce ve derinden çalışmaktadır³. Her kadim milletin birer millî ülküsü bulunduğunu bir kenara not edelim.

“Medeniyetin” aynı zamanda tarihin bir “milletler mücadelesinden” veya “sınıflar mücadelesinden” ibaret olduğunu söylemekte bir beis yoktur. Aslolan husus o medeniyete ruh veren üstün değerlerdir. İnsanı merkezine almayan medeniyete yazıklar olsun! “Maddeyi-makinayı” merkezine alan ayrıca bencil olan bir medeniyetin ardından yazılacak olanları gerçekten merak ediyorum. Rahatını ötekilerin istismarından edinenlerin ebediyen payidar olacaklarını düşünmüyorum. Adalet denilen şeyin “herkesin istihkakına tamamıyla riayet” etmek olduğuna bakılınca, geçmiş ve hâlihazır medeniyetlerin sorgulanması gerektiğine inanıyorum. “Eşitlik” adalet değildir, belki adaletin bir tecellisidir. İnsanlığın bir “tekâmülleşme” sürecinde daim olduğu bir mahz-ı hakikattir. Alışkanlıklar

3 Nil-i Ulya, yukarı Nil demektir ki Sudan ve mülhakatını; Fırat-ı ulya (Eufrates) ise Yukarı Fırat olup, Harput (Elazığ) ve mülhakatını içermektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu da geçen yüzyıldan beri devam eden ve başımızı ağrıtan hadiselerle daha çok bu gözle de bakmak doğru olur. İsrail ve onu merkez İslam coğrafyasının bağrına saplayan İngiltere her zaman arkada bulunmaya ve ön cepheyeye diğerlerini alışkındır.

hem zor benimsenen hem de daha zor bırakılan davranışlardır. Mesela, insanın bir “zübde-i kâinat” olduğu söylenir ki doğrudur. İkinci bir doğru da insanın evreni oluşturan varlıklardan birer behreye sahip oluşudur. Binaenaleyh, insan dünyamızın paydaşları olan hayvanlardan da payını almaktadır ve zaman zaman paydaşlarının özelliklerini sergilemektedir. İnsanı evrenin paydaşlarından ayıran yegâne hususiyeti “zi-ruh ve akıl” olmasıdır. Akıl insanı diğer varlıklardan ayırıyor ama aklını kullanamadığında, “bel hüm adal” yani hayvanlardan daha aşağı bir varlık oluyor. Hacı Bektaş Veli, Anadolu’nun mayasını çalan düşünürlerimizden, gönül erlerimizden biridir. “Makalât-ı Hacı Bektaş Veli” de akla çok önemli yer vermekte, eğer korumaları yoksa aklın insanı insanlaştıramayacağını söylemektedir. Aklın korumaları, onun güvenliğini sağlayanlar “sabır, yetinme, edeb ve haya”dır. Doğu aklını Batı’ninkinden ayıran da bunlardır⁴. Doğu’nun “cümle yaratılmışları bir görmesi” aklına mukayyet olması sebebiyledir, diyebiliriz. İslam Medeniyeti’nin üç ayağından üçüncüsü şüphesiz Türklerdir ve Merkez İslam Coğrafyasında en uzun süre hizmet görenlerdir. Mütercim Asım efendinin Farsça’dan Türkçe’ye çevirdiği “Burhan-ı Katı’da “sade-dil”⁵ kelimesine karşılık olarak “Oğuz” denilmekte, bunun kalb-i selim sahibi, sadık, nifak ve riyadan arınmış kimse anlamına geldiğini söylemektedir ki, Merkez İslam Coğrafyası’nda, 1040–1918 tarihleri arasında, yaklaşık dokuz yüz yıl yöneticilik yapmalarında sade-dil olmalarının çok büyük payı vardır. Selçuklu sultanı Ebu Şüca Alparslan’ın 1071’de Malazgirt Savaşı öncesinde, Ahlât’ta, başında bulunduğu ordusunun ileri gelenlerine yaptığı konuşmasında söylediği gibi, Türkler “samimi Müslümanlardır, bid’at ve hurafe nedir bilmezler, dolayısıyla Allah-azze ve celle- onları aziz kılmış ve kılacaktır.”

4 Hacı Bektaş Veli; “Makalât”, T.D.V. Yay., III. Bölüm, Ankara 2011, s.67.

5 Mütercim Asım Efendi; “Burhan-ı Katı”, TDK Yay., Ankara 2000; “Sade-dil” kelimesi s.642.; Bu lügat XIX. yüzyılda, Sultan III. Selim Han zamanında Farsça’dan Türkçeye çevrilmiştir. (Ahmet Hamdi Tanpınar, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2006, s. 118.

Türklerin kadim medeniyetler beşiği Anadolu’da 1071’den beri mevcudiyetleri her hâlde ve daha ziyade “şanlı cedit ekberimiz...” Sultan Alparslan’ın ifade ettiği özellikleri sebebiyledir. Anadolu, efendilerinin hasletleri yüzünden aynı zamanda dünya mazlumları için bir sığınacak ülke olmuştur. Hakikaten Türk sultanı için söylenmiş olan “dergâh-ı sultan me’va-yı mazlumdur” ibaresi çok önemli bir tespittir. “Cihanşümül devlet ve padişah-ı alempenah” anlayışının kamu vicdanında teşekkül etmesi boşuna değildir. Asalet “bir medarı terbiye ve zarafet” ise makbuldür ki geçmiş medeniyetimize bir de bu gözle bakmak lazımdır. Dokuz asırdan beri İslam’ın kalpgâhına, Anadolu’ya yönelik haçlı saldırılarının millî varlığımız için “sürekli tehdit” oluşturduğunu unutmamak gerekir. Osmanlı Türklerinin “büyük Ortadoğu’da” uzun soluklu hâkimiyetleri ve kesintisiz hizmetkârlıkları elbette asaletleri sebebiyledir. “İla-yı kelimetullah’ın” icabı da buydu. Hürriyet, analarından hür doğmuş olan “ben-i âdemin” asla vazgeçemeyeceği, devredemeyeceği temel hakkıdır. Bu anlayış, öncesinden beri mevcut olan köleliğin, serfliğin tedricen de olsa tasfiyesini teşvik etmiş özendirmiştir. “Fekk-i rakabe...”, “tahrir-i rakabe” yani köleleri azat etmek, özgürleştirmek her vesile ile İslam’ın müntesiplerine tavsiye edilmiştir. Orta zamanlarda, haçlı ordularının İslam yurtlarına sevk edildiğinde, papalığın yayınladığı ve ulakları ile batılı hükümdarlara duyurduğu bildiri metni, Batı zihniyetinin farklılığını göstermeye kâfidir: “Esir ettiğiniz Müslümanlar, velev ki bunlar Hristiyanlığı seçmiş olsunlar, kıyamete değin sizlerin kölelerinizdir...”⁶.

Fani olan için baki olandan vazgeçme, muhtemelen insanların tamamında rastladığımız bir özelliktir. Ama bunun asgarisini İslam medeniyet dairesindekilerde buluyoruz. 1 Şubat 2016 günü “Europol” Avrupa Polis Teşkilatı’nın yayınladığı bir raporda yer alan hususlar böyle bir yazıyı kaleme almamıza, Batı medeniyetini bir kez daha sorgulamamıza vesile olmuştur. Raporda belirtildiği-
6 Cliff Nigel, Son Haçlılar, çev. Deniz Güzelgülen, Remzi Kitabevi, İstanbul 2012, s.82.

ne göre son iki yıl zarfında (2014–2016) Avrupa'ya refakatsiz olarak gelen 26 bin çocuktan 10 bininden hiçbir bilgi ve haber bulunmamaktadır. Çocukların 5 bini İtalya'da, 2 bini Danimarka'da, 2 bini İsveç'te ve bini de Almanya'da kayboldukları düşünülmektedir. Son 5 yıldan beri Akdeniz'in Afrika ve Asya'nın garipleri ve mazlumları için "ölüm denizi" olduğu herkesin malumudur. Her zaman daha fazlasına sahip olmak isteyen, eşitliği kendi dışlarındaki toplumlar için kabul etmeyen kendilerini "insanlığın seçkinleri" olarak gören Avrupa'nın, Batı Medeniyetinin temsilcilerinin şimdi bu özelliklerinden, temel hasletlerinden vazgeçmeyecekleri "bedihi hakikattir." "Hak kuvvetlidir" sözü, Adolf Hitler'e aitse de bunun Avrupa düşünce ikliminde ortaya çıktığını ve kabul gördüğünü söyleyebiliriz¹. Avrupa, kıta dışı hayat sahalarını sömürmekle yetinmemiş, kendisini de bir iki defa imhaya kalkışmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları böyledir. Batı içine yuvarlandığı çukurlardan yine kendi çabalarıyla kurtulmayı başarmıştır. Bununla beraber, kurtuluş çarelerini dışındakilerden gizlemiştir. "Batı'nın çöküşü"nden bahsediliyor ama kendisi bu çöküşün farkında mıdır, değil midir bilmiyorum. Hukukunda kaybolmuş çocuklara (lakita) önemli bir yer ayırmış ve sokak çocuklarını ziyadesiyle benimsemiş İslam Medeniyetine mukabil, Batı Medeniyetinin bu konudaki yaklaşımını sorgulamak lazımdır. Bu arada Kırgız Türklerinin dünya çapındaki edebiyatçısı ve düşünürü Cengiz Aytmatov'un "Mankurt"unu hatırlamak doğru olur. Mankurt genleriyle oynanmış, hafızası boşaltılmış ve kullanıcısı tarafından yeniden doldurulmuş ve doğduğu ortama ve mensubu bulunduğu topluma ve değerlerine düşman adamdır. Kültürü tanımlarken, "her şey unutulduğunda yine de akılda kalandır" diyoruz. Mankurt'un da âni ve yeri geldiğinde Mankurtlaşma öncesini hatırlayacağından şüphe edilmemelidir. Mülteciler sorununun Avrupa ayağı sadece kayıp çocuklardan ibaret değildir. Her ne kadar el koyduklarını yine mülteciler için sarf edeceklerini söylüyorlarsa da

1 Yakınlarının Gözüyle Hitler, hzl. Osman Öndeş, Boğaziçi Yay., İstanbul 1974, s.104.

bu eylemin Avrupa'nın "sömürgeci yüzü"nü yansıttığını söyleyebiliriz. Gariplere ellerindekilerini alarak yardım etmek ancak Avrupalılara yakışıyor. "Egoizmin" ve "hedonizm" in bu kadarı ancak Avrupalılık ile mümkündür.

Afrika'nın, Asya'nın en çok da "Büyük Ortadoğu'nun" öz yurtlarından çıkartılarak "meçhule kalkan" gemilerle Avrupa'ya yönlendirilen, önemli bir kısmının cesetleri kıyıları vuran mültecilere karşı, Avrupa'nın tavrı hakikaten ürkütücüdür. Sınırları kapatmak, sınırlara yığılanları aşağılamak, tartaklamak, üzerindeki gasp etmek yetmiyormuş gibi Almanya muhalefetinin yükselen kanadı tarafından, polislerden mültecileri vurmalarını istemek noktasına gelmiştir. Vaktiyle, mesela Vasga de Gama'nın "son haçlı seferi"ndeki gibi gidip işgal ettikleri ülkelerin insanlarını öldürüyorlardı, tutsak alıyorlardı, şimdi de yağmaladıkları sistemsizleştirdikleri ve yoksullaştırdıkları aynı ülkelerin çocuklarını bu defa Avrupa'da öldürmekten, aşağılamaktan, soymaktan kaçınmamaktadırlar. Olanlar "Doğu" nun medeniyetteki asaletini, "Batı"nın da soysuzluğunu göstermektedir. Avrupa Birliği Polis Örgütü'nün 2 yıl zarfında kıtaya refakatsiz gelen çocuklardan 10 bininin kaybolduğunu açıklaması gerçekten üzerinde durulması gereken bir haberdir. İki yıl öncesi, 2014'ten öncesi, hakkında bilgimiz bulunmamakla beraber benzer hadisenin olduğundan tereddüt edilmemelidir. "İlahı para olan" sistemin, insanlara "Yaratan'dan ötürü" saygı ve sevgi göstermeleri beklenmemelidir. Batı'nın % 10 kaliteli insan gücü için % 90'ı feda etmekten imtina etmemesi, uyuşturucu, alkol ve fuhşun girdabından çıkarmamasını başkaca açıklamak ve anlamak mümkün değildir. Kendi toplumuna bu gözle bakan bir medeniyetin kendi dışındakilere iyi ve saygın bir gözle nazar etmesi mümkün müdür?

Dünyamızdaki "kaçakçılık örgütlerinin" hepsinin olmasa bile, büyük bir kısmının karargâhlarının Avrupa'da olduğunu tahmin ediyoruz. "Kara para"nın yine Avrupa'da aklandığını da "dürüst gazeteciler" marifetiyle öğreniyoruz. Ne kadar örtbas

edilmeye çalışılsa da “UEFA”ya diğer spor organizasyonlarına kadar bulaşmış olan rüşvet skandalları da çürümüşlüğü seviyesini göstermeye yetmektedir. Zamanımızda kaçakçılığın türleri ve nitelikleri artmış durumdadır. Uyuşturucu, silah, beyaz kadın, organ ve beyin kaçakçılığı hat safhalardadır ve istihbarat örgütleri de yer yer ve organize biçimde bunlarla teşrik-i mesai hâindedir. Saydıklarımızın her biri de kolayca zenginleşmenin araçlarıdır. Medeniyetin sorgulanması gereken yönleri de tam burasıdır. İnsanlığa bir nazarla bakmayan medeniyetin asilliğinden bahsedilebilir mi? “Hak kuvvetlidir” diyerek sahip olduğumuz maddi üstünlüklerimizi “zayıfların”, yoksulların, gariplerin ezilmesi, daha çok sömürülmesi için kullanmak “tek dışı kalmış canavar”lık değil midir? Avrupa’da kaybolan 10 bin masum çocuk ortaya çıkarılmadıkça, ortalama insanıyet onlara tanınmadıkça, Batı Medeniyeti (Western Civilisation) kendini tek dışı kalmış canavar suçlamasından, hatta isimlendirmesinden kurtaramaz.

Kayıp çocuklar ile ilgili olarak bir endişemi dile getirmek istiyorum. Avrupa Birliği’nin Batı Medeniyetini asileştireceğini düşünmüşümdür. Bu düşüncemde samimi olduğumu söylemeliyim. Bununla beraber AB ülkelerinin mülteciler konusundaki perişanlıklarını, “mütereddit ve hatta mütereddi” tutumlarını gördükçe endişelenmekteyim. Birisinin yediği, kırkının baktığı bu “ihtiyar dünyamızda” adil ve yansız yalnız Hakk’ın ve haklının yanında- bir kalıcı, sürdürülebilir barışın imkânsızlığına inanıyorum. Sadece cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan değil, hepimiz samimi olarak “dünya beşten büyüktür...” demeliyiz ki yeni, insani ve adil bir “dünya nizamı” kurulabilsin. Endişem, kaybolan çocukların planlı ve organize olarak, sıkı bir eğitim ve öğretimden (Enderûn gibi) geçirilmek üzere, başta istihbarat örgütleri olduğu hâlde, bazı STK (Sivil Toplum Kuruluşları) lar tarafından ele geçirilip, toplama mahallerine götürülmeleri ihtimalidir. Kayıp çocukların istikbalde “Batı’nın yeniçerileri” olmayacaklarını kim savunabilir? Kayıp çocukların ezici çoğunluğunun

Müslüman olduğuna inandığım, “Afro-Asya”nın bu öksüz ve yetimlerinin akıbetlerinin sorumluluğundan “Doğu”nun mensupları nasıl kaçabileceklerdir? Bu endişemin, diğer tuzakları hafife almak gibi, bir zihâb-ı batıl ile ilgisi yoktur. Mazlumların kanından, organından, teninden, beyninden servet edinenlere, bunlara ortam sağlayanlara, bunlarla işbirliği edenlere, maddi ve manevi destek olanlara yazıklar olsun diyorum. Karar alıcılarımızın, olup bitenlerden ders alarak, “din-ü devletimizi – mülk-ü milletimizi” dâhili ve harici bedhahlardan kesintisiz olarak “gündüz oturmadan gece uyumadan” korumalarını, kısacası “fenâ fil- millet” olmalarını, böylece maşeri vicdandaki yerlerini ebedileştirmelerini diliyorum. Hak bildikleri yolda kararlılıkla yürümelerini öneriyorum. Kendisine Allah’ı vekil etmiş olan Türk milletinin izzet ve celâlini yüceltmelerini, hizmetlerinin kendileri için en büyük izzet olarak yeteceğine inanıyorum. Süleyman Dede’nin şu dizeleriyle yazıma bir hâtime vermek istiyorum: “Ümmetin olduğumuz devlet yeter / Hizmetin kıldığımız izzet yeter.”² “Ne mal iledir, ne câh iledir, beyim ululuk kemâl iledir”³ demişlerdir ki, bu anlamdaki ululuk sizi ebedileştirecek olan vasfınız olacaktır. Başta bölgemiz olmak üzere, dünyada meydana gelen, mağdurları daima Müslümanlar olan “vekâyi-i meş’ûme”nin nedenleri ve nasılları üzerinde etraflıca düşünmek, önlemlerini almak ta esas görev ve sorumluluğumuzdur... Söz konusu görev ve sorumluluğun “âleme nizam verenlerin” işi olduğunu, olması gerektiğini de ilave etmeliyim. Sadece Avrupa Birliği değil, Birleşmiş Milletler (United Nations) de özeleştirip yapmalıdır. Paylaşmasını bilmeyenler, gün gelir paysız kalırlar. Kadim medeniyetlere biraz da bu gözle bakıyorum. “Kemâlât-ı insaniyeyi” tek mil etmek hepimizin hakkıdır...

2 Süleyman Çelebi, Mevlid-i Nebi (Vesiletünnecat), 9. Bölüm, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2013, s.71.

3 Muallim Naci Efendi, Lügat-ı Naci, Çağrı Yay., İstanbul 1987, s.312.

Halep Adı, Halep Şehri ve Tarihî Coğrafyası:

Halep: Büyük, geniş ve hayrât-ı çok olan bir şehirdir. Eski bir sûr ve kalesi vardır. Halep adı rivayete göre; İbrahim (a.s.) koyunlarının sütünü sağdırır ve Cuma günleri fakirlere dağıtırdı. Onlar da "haleb" derlerdi. Bu belde böylece bu adı aldı¹. Halep, sağılmış süt, dağıtılan süt anlamına gelir. Halep aslen İbranice bir kelimedir, Süryanice'de olabilir. Yahudiler, Süryaniler, Araplar, Kur'an'da geçen Amâlîka kavminden çoğalmışlardır. Halep adı, her üç dilde de diğer şehirler gibi vardır².

Halep şehri, günümüzden 4000 küsur yıl önceden beri var olduğu bilinen bir şehirdir. Asurlular, Keldânîler, Persler, burada uzun süre hüküm sürmüşlerdir. Yunanlılar ve Romalılar zamanında Halep'e "Berocia" denirdi. Halep, Kuzey Suriye'nin en önemli şehir merkezi olup, Anadolu'dan Mezopotamya'ya ve Akdeniz'den İran'a giden yolların kavşak noktasında kurulmuştur.

Halep, bu dikkat çekici coğrafi konumu ile kervanların uğrak yeri olmuştur. Ticaretle zenginleşip medeniyette yükselirken, sık sık aynı yollardan geçen orduların tahribatına ve yağmalarına maruz kalmıştır. İlk olarak milattan önce III. bin yıl çivi yazılı Akad tabletlerinde Halaba ve Halman/Halwan şeklinde adına rastlanan Halep M.Ö. XVIII. yüzyılda Yamhad Krallığı'nın başşehri idi. Halep, daha sonra Anadolu'da kurulan Hitit Krallığı'nın imparatorluk döneminde en önemli eyalet merkezlerinden biri olmuştur. Hitit İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra ise, Halpa Krallığı adıyla müstakil bir Geç Hitit Devleti hâline geldi. M.Ö. IX. yüzyılın ortalarında Asur İmparatorluğu topraklarına katılan Halep, Pers hâkimiyeti sırasında ise sadece Tanrı Adad sebebiyle hatırlanan küçük bir yerleşim merkezi durumuna düşmüştü³.

1 Yâkût b. Abdullah El-Hamavî, **Mu'cemu'l-Buldân**, C. II, Beyrut Kitabevi, Beyrut, 1968, s. 282; Zekeriyya El-Kazvîni, **Âsaru'l-Bilâd ve Ahbaru'l-İbâd**, Sâdir Kitabevi, Beyrut 1969, s. 183.

2 Hamavî, **age.**, C. II, s. 282; Fazla bilgi için aynı yere bakınız.

3 Tâlib Yazıcı, "Halep", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 15,

Halep şehri; Halep vilayetinin merkez idaresidir. Osmanlı memleketlerinin büyük bir ticaret merkezi olup, İskenderun'a 135 km, Şam'a 200 km'dir. Halep 36°-14 dk, kuzey paraleli ile 34°-45 dk doğu meridyenleri arasındadır⁴. Halep; Suriye kıtasının kuzey kısmında bir vilayet merkezi olup, Fırat ile Asî nehirleri arasında geniş bir ovanın içinde, büyük bir kısmı sûr ile çevrili, 9 kapısı, 155 cami, 164 mescidi, 23 medrese, 90 ilkokulu olan büyük bir şehirdir⁵. Halep tarihin hiçbir devrinde Anadolu'dan ayrı kalmamış ve ayrı düşünülmemiştir.

Halep'in Amâlîka kavmi tarafından kurulduğu, daha sonraları Yunanlılar ve Silifkeliler tarafından idare olduğu ve imarının yapıldığı bilinmektedir. İç kale Silifkelilerce, dış kale ise İslâm Medeniyeti döneminde yapılmıştır⁶. Halep Kalesi etrafı su sanalı ile çevrili ve yüksek bir yerdedir. Abbasîlere bağlı Hamdanîler tarafından IX. sırada yaptırılmıştır.

Müslüman Araplar, 635 tarihinde Hz. Ömer (r.a.) zamanında, Ubeyde b. Cerrah'ın gönderdiği İyaz b. Ganem, Halep şehrini, Doğu Bizans'tan (Rumlardan) sulh ile almıştır. Selahaddin Eyyubî şehri tamir ile yenilemiştir. Şehirde önemli pek çok büyük eserler vardır. Camii Kebir 964 yılında, Rûmlar tarafından yıkılmışsa da, Emir Seyfûd-Devle tekrar tamir ettirmiştir⁷.

Moğol Hülagu, İslâm beldesi olduğu halde Bağdat'tan sonra 1260'da Halep şehrini yakmış ise de şehir yeniden tamir edilmiştir. Memluklar devrinde de Halep şehri hak ettiği yeri temsil etmiştir.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 239-240.

4 Ahmet Rifat, **Lügat-i Tarihiye ve Coğrafiye**, C. III, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1895, s. 164; Ali Cevâd, **Memâlik-i Osmaniyye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati**, C. I, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1895, s. 232.

5 Şemseddin Sami, **Kâmûs'l-Âlâm**, C. III, Mihran Matbaası, İstanbul, 1889-1898, s. 1971.

6 Sami, **age.**, C. III, s. 1971; Cevâd, **age.**, C. I, s. 333-334.

7 Cevâd, **age.**, C. I, s. 333; J. Sauvaget, "Halep", **İslam Ansiklopedisi**, M.E.B., İstanbul, 1950, C. V, s. 118.

1516 yılında Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim, Mercidâbık muharebesinden sonra Memluktardan Halep'i alarak Osmanlı memleketlerine katmıştır. Ardından Halep bir eyalet merkezi hâline getirilmiştir⁸.

Kanunî Sultan Süleyman, 3. İran (Nahçıvan) Seferi'ne çıktığı zaman askeriyle kışlamak için Antep üzerinden 8 Kasım 1553'te Halep'e gelmiştir. Kanunî Sultan Süleyman, Halep'te kış mevsimi boyunca boş durmamış, 1534-1535 kışında Bağdat'ta yaptığı gibi, bu seferde Halep'te bir takım asâyiş ve vergi usûlünün sağlanması için çalışmıştır. Bazı zalim ve zorba insanların ellerinde olan vakıfları ve arâziyi tahkik edip, halktan aldıkları haksız kazanç ve ağır vergileri kaldırmış, adil ve dürüst, sevk ve idare için beyleri kontrol eylemiştir. Ulemâ, halk ve erdemli kişilerin görüşleri ve şikâyetleri üzerine Rumeli Kadıaskeri Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi, Şeriat kurallarına göre işleri düzene koymakla görevlendirilip, kanun ve hukuka aykırı uygulamalar kaldırılmıştır. Kanunî, bu süre içerisinde Hama ve civarında avlanmış ve eğlenceli zamanlarda geçirmiştir⁹. Hatta oğlu Cihangir burada vefat etmiştir.

Birçok bakımlardan Osmanlı Türkleri hâkimiyetinin ilk devri (16.-18. yüzyıllar) Halep'in tarihinde en parlak dönemi teşkil eder. 1831'den 1839'a kadar geçici olarak Kavalalı Mehmet Ali ve oğlu İbrahim Paşa Halep'i Türk idaresinden çıkarmış ve ağır vergiler ile halka zulüm etmişlerdi. Halep XIX. yüzyılın ikinci yarısında pek çok değişime ve gelişmeye sahne olmuştur. II. Abdulhamit zamanında 1906 yılında Halep demiryolu ile Hama ve Şam'a, 1912 yılında da İstanbul ve Bağdat'a bağlanmıştır. Bu sayede istasyon çevresi ile yeni kurulan mahalleler bir kat daha Halep'in gelişmesine katkı sağlamıştır¹⁰. İstanbul-Hicaz demiryolu

üzerinde bir Türkmen kenti olan Halep, stratejik bakımdan daha da önemli bir ticaret merkezi haline getirilmiştir.

Osmanlı devrinde dört yüz yıldan fazla Türklerin idaresinde kalan Halep şehri, imar ve bayındırlık sahasında hayli gelişmiştir. Ayrıca eğitim ve kültür bakımından da gelişmeler olmuştur. Halep'in ahali 300.000 nüfusa ulaşmış, şehrin mamuriyeti artmıştır. 1822 yılında meydana gelen şiddetli deprem ile Halep ahalisinin yarısından çoğu zâyî olmuş, şehir küçülmüştür¹¹. Halep şehri, İstanbul, Kahire ve Hint yolları arasında önemli bir Akdeniz ticaret merkezidir. Özellikle Basra'dan İskenderun'a uzanan demiryolu ile Hindistan ticaretinin bu yola çevrilmesi önemini daha da artırmıştır¹².

1. Halep Vilayeti:

Suriye Vilayeti'nin kuzeyinde bulunan Halep Vilayeti, Fırat nehri tarafından sulanır. Halep ayrıca demiryolu ile İstanbul ve Medine'ye bağlıdır¹³. Asya'daki Osmanlı vilayetlerinin en büyüklerinden olup, Suriye Kıtasının Kuzeyi ile Anadolu'nun ve Cezire'nin bir küçük parçasından ibarettir. Batıda Adana Vilayeti ve Akdeniz ile Güneybatıda Beyrût ve Suriye Vilayetleri ile Güneydoğuda Müstakil Zûr Sancağı ile Kuzeydoğu yönünden Diyarbakır, Kuzeyde ise Elazığ ve Sivas vilayetleri ile çevrili ve sınırlıdır¹⁴.

Halep Vilayeti; Doğuda Bağdat ve Musul vilayetleri, Kuzeyde Diyarbakır Vilayeti, Güneyde Suriye (Şam) Vilayeti ve Batısında Adana Vilayeti ve Akdeniz ile çevrilidir. Bu vilayetin Kuzeyinde ve Batısında yüksek dağlar vardır. Güneydoğusunda geniş kum sahaları ve Şam Çölü yer almaktadır¹⁵.

Eski devirlerde bu yerler, Süryanîlerin, Asurluların hükmü altında olup, bir ara Mısırlıların son-

8 Abdurrahman Şeref, **Coğrafya-yı Umûmî**, Karabet Matbaası, 3. Baskı, İstanbul, 1895, s.185; Rifat, **age.**, C. III, s. 165; Cevâd, **age.**, C. I, s. 335-336.

9 İbrahim Peçevî, **Târih-i Peçevî**, C. I-II, Amire Matbaası, İstanbul, 1281-1283 h., C. I, s. 306; Remzi Kılıç, **Kanuni Devri Osmanlı-İran Münasebetleri**, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 317-318.

10 J. Sauvaget, **a.g.md.**, C. V, s. 122.

11 Sami, **age.**, C. III, s. 1971.

12 Sami, **age.**, C. III, s. 1972.

13 Safvet Bey, **Yeni Resimli ve Haritalı Coğrafya-yı Osmânî**, Amire Matbaası, İstanbul, 1913, s. 190.

14 Sami, **age.**, C. III, s. 1972: Bugünkü sınırlarımız içerisinde kalan Urfa ve Maraş sancaklarını ve topraklarını ele almayıp, Türkiye sınırları dışındaki yerleri inceleyeceğiz.

15 Şeref, **age.**, s. 184.

ra İranlıların zaptına geçmiştir. Büyük İskender'in fethinden sonra Silifkelilerin idaresinde bulunup, Romalılara geçmiştir. Romalılar ile Sasânîler bu bölgede uzun ve zorlu muharebeler yapmışlardır. Doğu Roma'dan sonra Hz. Ömer (634-644) devrinde Hz. Halid b. Velid ve Ubeyde b. Cerrah tarafından feth olunmuştur¹.

İslamî devirde Emevîler(661-750), daha sonra Abbasîler bir aralık Abbasîlere bağlı olarak Halep'te Hamdanoğulları, Mürdesoğulları ve Suriye Selçukluları devletleri sırasıyla hüküm sürmüşlerdir. Doğu Romalılarla çarpışan en çok Selçuklular olmuşlardır. Sonra Artukoğulları ve Atabeg melikleri hükmetmişlerdir². Selahaddin Eyyubî, Haçlıların saldırılarını geri püskürtüp, Halebî Eyyubîler idaresine almıştır. Sonraları Mısır Memlukları (1249-1516) hüküm sürmüş, 1516 yılında Yavuz Sultan Selim bütün Suriye'yi, Mısır'ı ve Hicaz'ı Osmanlı hâkimiyeti altına almıştır.

Şükr-i Bitlîsi'nin Selim-namesi'ndeki;

Çıkdı şevketle Halep'den ol ferîd

Şam'a azmetdi revân ol ehl-i dîd

***

Feth ise yüz virdi bulduk zafer

Şâm-ı râm itdük tamam oldu sefer³, beyitleri bu gerçeği ifade eder. 1832 yılında Halep Eyaleti, Suriye'nin diğer eyaletleri gibi, tamamen Mısır'lı İbrahim Paşa'nın zaptına geçmiş, 1839 yılında geri Osmanlılara geçmiştir⁴.

1864 yılında çıkarılan "Vilayet Nizamnamesi"nin teşkili ve "Fırka-i İslâhiye" Ordusu'nun bölgeye gelmesiyle, Ordu komutanı Derviş Paşa'nın başarılı askerî harekâtı ve mülkî-idarî işlerden sorumlu Cevdet Paşa'nın izlediği iskân siyaseti sayesinde bölgede sükûnet sağlanmıştır. 1865 yılında Cevdet Paşa, Halep Vilayeti'ni oluşturmuştur. Yeni teşkil edilen Halep Vilayeti; Halep, Adana, Kozan, Maraş, Payas, Urfa ve Zûr olmak üzere yedi sanca-

ğa ayrılmıştır⁵.

Halep Vilayeti topraklarını incelerken sadece Halep şehri ve sancağını, doğrusu bugünkü Türkiye Cumhuriyeti devletinin sınırları dışında kalan yerleri ele almaya çalışacağız.

2. Halep Vilayeti'nin İdarî Yapısı:

Halep, 24 Ağustos 1516 yılında meydana gelen Mercidâbık savaşından sonra Osmanlı devleti hâkimiyetine girmişti. Yavuz Sultan Selim fethi müteakip günlerde, Halep eyaletini ihdas ederek, Mîr-i Mîrân rütbesiyle Karaca Ahmet Paşa'yı Halep Beylerbeyi olarak atadı.

Başlangıç itibari ile Halep'i sancak ve kazaları ile müstakil bir eyalet olarak görmek zordur. Halep'e bağlı sancak listeleri daha ziyade Eyalet-i Şam'a bağlı olarak kaydedilmiştir⁶. Bu durum ilerleyen süreçte Kanunî Sultan Süleyman devrinin ortalarına doğru değişime uğramıştır. Kanunî (1520-1566) devrinde Halep Eyaleti sancakları şu şekildedir:⁷

1. Adana Livası
2. A'zâz ve Kilis Livası
3. Birecik Livası
4. Balis Livası
5. Halep Livası
6. Humus Livası
7. Hama Livası
8. Ma'arra Livası
9. Selimiye Livası

XVIII. yüzyılın ilk yarısında (1740) Halep Eyaleti: Halep (Paşa) Sancağı, Ma'arra, Balis, Kilis ve Uzeyir adlı beş sancaktan meydana gelmekteydi⁸.

XIX. yüzyılda Halep Eyaleti;

Sancak	Kaza Sayısı	Nahiye Sayısı	Köy ve Mezra Sayısı
Halep	13	30	1935
Urfa	3	11	842
Maraş	4	9	484

⁵ Hilmi Bayraktar, XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisâdî Vaziyeti, Elazığ, 2004, s. 19-20.

⁶ Enver Çakar, XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566), Elazığ, 2003, s. 24.

⁷ Çakar, age., s. 30.

⁸ Orhan Kılıç, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı- Eyalet ve Sancak Tevcihatı, Ceren Matbaacılık, Elazığ, 1997, s. 56.

Vilayet Teşkilî Nizamnâmesi'nden sonra ise; Halep Vilayeti'nin toplam 20 kazası, 50 nahiye ve 3261 köyü vardı⁹. Bir başka taksimata göre ise: Halep Vilayeti 3 sancak, 23 kaza ve 14 nahiye ile 3521 köyden meydana gelmekteydi¹⁰.

	Kazaları
Halep	Halep, Kilis, Antep, İskenderûn, Antakya, İdlîb, Harim, Cisru Şuğur, Mira, Bâb, Beylan, Cebel-i Seman, Rakka, Menbiç
Maraş	Maraş, Zeytûn, Elbistan, Andırın, Pazarcık
Urfa	Urfa, Birecik, Rumkale, Suruç, Cemân

Bir başka eserde ise Halep, 3 sancak, 32 kaza, 60 nahiye, 4571 köyden meydana gelmiştir¹¹.

Mehmet Hikmet, *Coğrafya-ı Umrânî* adlı eserinde, 1894 tarihi itibarı ile Halep Vilayeti ve bağlı sancakları ve kazalarını şöyle belirtmektedir¹².

Sancak	Kazaları
Halep	Halep, Antep, Kilis, Antakya, İdlîb, Beylân, Cisru Şuğur, Mirâtü'n-Nûmân, Harim, Babu-Cebûl, Menbiç
Zûr	Ebû Kemal, Zûr (Deyr), Re'su'l-Ayın, İşâra, Urban
Urfa	Urfa, Birecik, Suruç, Rumkale
Maraş	Maraş, Zeytûn, Elbistan, Andırın, Pazarcık

Biz bu sancaklardan Zûr Sancağı'nı ayrıca "Mustakil Mutasarrıflık" olarak ele aldık. Maraş ve Urfa sancakları da bugün ülkemizin vilayetleri olduğu için değerlendirmeye almıyoruz. Sadece Halep Vilayeti ve ona bağlı olan beldelerden Türkiye Cumhuriyeti hudutları dışındaki yerlerden bahsedeceğiz.

Ahmet Rifat Efendi'nin eserinden bugünkü Türkiye sınırları dışında olan, Halep Vilayeti'ne bağlı yerlerin, Arap alfabesine göre alfabetik olarak

adlarını veriyoruz:¹³

Halep: İdlîb, Eriha, A'zaz-ı Türkmen, A'zaz-ı Fellâh, El-Mısrîn, Akçay, İlbeyli, Bab-u Cebûl, Barîşâh, Cebel-i Şemân, Bâb, Cisru Şuğur, Cûm, Hârim, Derkûş, Rakka, Ravanden, Şemân, Şirvanlı, Urban, Meskene, Maarrâtu'n-Nûmân¹⁴. Buralar XIX. yüzyılda bilinen önemli yerleşim beldeleridir.

1895-1896 senesinde Halep Sancağı'nın toplam nüfusu 529.407 kişidir. Bunun 451.906 kişi ile % 85'i Müslüman, 77.501 kişi ile %14.7'si gayri Müslimlerden oluşmaktaydı. Yine bu tarihte Halep kentinin toplam nüfusu 105.918 kişidir. Bunun 74.087'si Müslüman, 29.791 kişi gayri Müslim idi. Geri kalan 2.040 kişi de yabancılardan meydana gelmekteydi¹⁵.

3. Halep Vilayeti'nde Bulunan Yerlerin Adları ve Tarihî Coğrafyaları:

Urfa, Maraş ve kazaları Türkiye toprakları olduğu için burada verilmemiştir. Zûr Sancağı ve havalisi Irak toprakları olduğundan bahsedilmemiştir. Bu sebeple sadece Suriye topraklarında kalan Halep şehri ve civarı yerler belirtilecektir. Dikkat edilirse Osmanlı devrinde Halep Vilayeti, Maraş ve Urfa sancakları ile birlikte büyük bir vilayet olarak teşkil edilmiştir. Burada sadece Halep Sancağı'na bağlı olan yerler verilecektir.

Rakka: Halep vilayet ve sancağında, Halep'in 220 km doğusunda, Fırat'ın doğu sahilinde bulunan bir kaza merkezidir. Asıl Rakka Fırat'ın batı sahilinde idi. Şimdi ki, Rakka'nın yerinde Rafâka şehri bulunurdu. İkisine birden Rakkateyn (İki Rakka) denirdi¹⁶. Başlangıçta Araplar ile meskun olan şehir, daha sonra bir Türkmen beldesi hâline gelmişti.

13 Remzi Kılıç, **Osmanlı Yönetiminde Irak ve Suriye** (Tarihî Coğrafyası XIX. Yüzyılda İdari Yapısı), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 128-129.

14 Rifat, **age.**, Söz konusu eserin bütün ciltlerinden yapılan tarama sonucu, Halep Vilayeti'ne bağlı olan Maraş ve Urfa Sancağı ile bugün Türkiye sınırları içerisinde olmayıp eskiden Halep'e bağlı olan yerler verilmiştir.

15 Bayraktar, **age.**, s. 24.

16 Sami, **age.**, C. III, s. 2294; Cevâd, **age.**, C. II, s. 413; Rifat, **age.**, C. III, s. 299.

9 Sebhattin Samur, **Suriye Vilayetinin İdarî ve Sosyal Yapısı (1840-1908)**, (Basılmamış Doktora Tezi), A.Ü.S.B.E., Ankara, 1989, s. 34.

10 Sami, **age.**, C. III, s. 1974; Cevâd, **age.**, C. I, s. 336.

11 Cevâd, **age.**, C. I, s. 336.

12 Mehmet Hikmet, **Coğrafya-ı Umrânî**, Nişan Berberiyân Matbaası, İstanbul, 1894, s. 238.

Rakka'nın İskender tarafından yaptırıldığı rivayet edilmektedir. "Niy sūfūr" denmekteydi. Sonraları "Kalyunikūn" bile denmiştir. Rakka'nın Kuzevinde Urfa ve Menbiç, Doğusunda ve Güneyinde Zūr Sancağı, Batısında Bâb kazası vardır¹.

Rakka 638 yılında Sâ'd b. Vakkas tarafından gönderilen Cezir-e Fâtihi İyaz b. Ganem tarafından fethedilmiştir. Harun Reşid (786-809) Abbasiler devrinde burayı bir aralık hilafet merkezi yapmıştır. Bir de saray yaptırmıştı. Rakka, İslâm öncesi devirde olduğu gibi, sonra da imarını ve önemini korumuştur. Rakka civarında Hz. Ali ve Hz. Muaviye 656 yılında Fırat kıyısında Sıffın savaşını yapmışlardı².

Bâb-u Cebûl: Önceleri Bab-u Bez'âa da denirdi. Halep Vilayet ve Sancağı'nda kaza merkezi bir kasabadır. Halep'in 37 km doğusunda bulunmaktadır. 5 nahiye ve 25 kadar köyü vardır³.

Meskene: Halep'e 90 km mesafede ve Fırat nehri üzerinde bir iskele olup, Bağdat'tan gelen gemiler buraya kadar çıkabilirdi⁴. Vaktiyle mühim bir beldeydi.

İdlib: Halep Vilayet ve Sancağı'nda kaza merkezi bir kasaba olup, Halep'in 50 km güneybatısında ve Asî nehrinin sağ kenarında 2 km doğusunda bulunur⁵. Sakin bir ticaret şehriydi.

Menbiç: Halep Vilayet ve Sancağı'nda Fırat nehrinden 33 km batıda, Halep'in kuzeydoğusunda kaza merkezi bir kasabadır. Menbiç eski bir şehir olup, Makedonyalılar, "Hirepolis" derlerdi. Ebu Ubeyde b. Cerrah barış yolu ile almıştır. Abbasiler devrinde tamir edilerek genişletilmiştir. Eyyubîler de mamuriyetine önem vermişlerdi. Timur'un saldırısı ile gerileyen Menbiç, 1878 yılında yapılan Çerkez iskânı ile yeniden imar edilmiştir⁶. Menbiç'te Halep toprakları içerisinde stra-

tejik bir şehirdir.

Cebel-i Sem'an: Halep Vilayeti'nde ve merkez sancağa bağlı bir kasabadır. Daha önceleri Halep'e bağlı bir nahiye idi. Kaza her yönden Halep ile çevrilidir⁷. Sem'an kasabasında Emevî halifesi Hz. Ömer b. Abdu'l-Aziz mütavazi bir mezar'da metfun bulunmaktadır.

Cisru Şugûr: Halep Vilayet ve Sancağı'nda Halep'in 115 km Batı yönünde ve Nuseyriler ile meskûn bir dağın eteğinde Asî nehri üzerinde bir kaza merkezidir⁸.

Hârim: Halep Vilayet ve Sancağı'nda kaza merkezi bir kasabadır. Hârim'in 184 köyü vardır. Hırman'dan Harim denilmiştir. Halep yakınlarında bir beldedir⁹.

Maarrâtü'n-Nûmân: Halep Vilayeti'nde ve Sancağı'nda kaza merkezi bir kasabadır. Halep ile Hama arasında ana yol üzerinde olup, Halep'e 84 km mesafededir¹⁰.

Câber Kalesi: Kuzey Suriye'de Fırat nehrinin orta kıyısında, Sıffın karşısında Rakka yakınlarında bir kale harabesidir. Âşık Paşa-zâde'nin ifadesine göre "Türk Mezarı" denen bu yer, Anadolu Selçuklu-Türk Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah b. Kutalmış'ın 5 Haziran 1086 tarihinde Halep civarındaki şahadetinin hatıratıdır. Söz konusu bu mezar Câber Kalesi olarak bilinen mekândadır. Süleyman Şah, Anadolu fâtihi bu mekân da metfundur.

Türk Mezarı; Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in büyük büyük babası Süleyman Şah'ın Fırat'ı geçerken boğulup buraya defnedildiği yer sayılmaktadır. Bu mezarı II. Abdulhamid Han (1876-1908) mükemmel olarak yeniden yaptırmıştır. Caber Kalesi bugün Türkiye hududundan 100 km kadar uzakta, Suriye arazisinde olmasına rağmen, orası Türk toprağı sayılmış ve burada muhafızlar bulundurmak ve bayrak çekme

7 Cevâd, *age.*, C. I, s. 278.

8 Cevâd, *age.*, C. I, s. 290.

9 Cevâd, *age.*, C. I, s. 317.

10 Kazvîni, *age.*, s. 272, Hamavî, *age.*, C. V, s. 156; Cevâd, *age.*, C. III, s. 761.

1 Cevâd, *age.*, C. II, s. 413; Rifat, *age.*, C. III, s. 299; Sami, *age.*, C. III, s. 2294.

2 Şeref, *age.*, s. 186; Sami, *age.*, C. III, s. 2294.

3 Cevâd, *age.*, C. I, s. 114; Sami, *age.*, C. II, s. 1177.

4 Şeref, *age.*, s. 186.

5 Sami, *age.*, C. II, s. 814.

6 Sami, *age.*, C. VI, s. 4440; Cevâd, *age.*, C. III, s. 781.

hakkını Türkiye Cumhuriyeti almıştır¹¹. Halep ve çevresi bin yılı aşkın bir zamandır Türkmen toprakları olma özelliğini Türk kültürü ile yoğrulmuş bir bölge olarak sürdürmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdurrahman Şeref, **Coğrafya-yı Umûmî**, Karabet Matbaası, 3. Baskı, İstanbul, 1895.
- Ahmet Rifat, **Lügat-i Tarihiye ve Coğrafiye**, C.I-VII, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1895.
- Ali Cevâd, **Memâlik-i Osmaniyye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati**, C. I-IV, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1895.
- BAYRAKTAR, Hilmi, **XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisâdî Vaziyeti**, Elazığ, 2004.
- ÇAKAR, Enver, **XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)**, Elazığ, 2003.
- HARTMANN, Robert, "Caber", **İslam Ansiklopedisi**, C. III, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948.
- İbrahim Peçevî, **Târih-i Peçevî**, C. I-II, Amire Matbaası, İstanbul, 1281-1283 h.
- J. Sauvaget, "Halep", **İslam Ansiklopedisi**, C. V., Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1950.
- KILIÇ, Orhan, **18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı- Eyalet ve Sancak Tevcihatı**, Ceren Matbaacılık, Elazığ, 1997.
- KILIÇ, Remzi, **Kanuni Devri Osmanlı-İran Münasebetleri (1520-1566)**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2006.
- , **Osmanlı Yönetiminde Irak ve Suriye** (Tarihi Coğrafyası XIX. Yüzyılda İdarî Yapısı), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Mehmet Hikmet, **Coğrafya-ı Umrânî**, Nişan Berberiyân Matbaası, İstanbul, 1894.
- Safvet Bey, **Yeni Resimli ve Haritalı Coğrafya-yı Osmânî**, Amire Matbaası, İstanbul, 1913.
- SAMUR, Sebahattin, **Suriye Vilayetinin İdarî ve Sosyal Yapısı (1840-1908)**, (Basılmamış Doktora Tezi), A.Ü.S.B.E., Ankara, 1989.
- Şemseddin Sami, **Kâmûs'ül-Âlâm**, C. I-VI, Mihran Matbaası, İstanbul, 1889-1898.
- Yâkut b. Abdullah El-Hamavî, **Mu'cemu'l-Buldân**, C. I-II, Beyrut Kitabevi, Beyrut, 1968.
- YAZICI, Tâlib, "Halep", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.
- YÜKSEKOĞLU, Kadriye, **Şükri-i Bitlîsî ve Selim-nâmesi**, (Mısır Seferi), (Basılmamış Lisans Tezi), Kayseri, 1988.
- Zekeriyya El-Kazvînî, **Âsarü'l-Bilâd ve Ahbaru'l-İbâd**, Sâdır Kitabevi, Beyrut 1969.

ESKİ KAYSERİ ÖZLEMİ VE ELEM

Yüreğimi sızlatır virane, yıkık evler
Dar sokaklar başında su akmayan çeşmeler,
İlkokulda "Kayseri Konusu"nda ödevler,
Maziyi altın arar gibi, buruk deşmeler.

Prinç lülelerinden eğilip su içtiğim,
Pervane yazısında boy boy ekin biçtiğim,
Kıyısından kavaklar gölgesinde geçtiğim,
Sarımsaklı suyunda yüzen gençler neredeler?

Çakaloz bozkırında küheylanla ciritler,
Nevzineler, mantılar, ıpıl ıpıl tiritler,
Bir öğünde bir kuzu yiyen şanlı yiğitler,
Masal gibi geliyor, bilmem şimdi neredeler?

Aşık oynadığım yer, Kışıkapı meydanı,
Taş dövüşü er yeri, Çorakçılar alanı,
Turna balık tuttuğum Keykubat suyu hani
Bağlamayı inleyen Kavuncular neredeler?

Tavşan kovaladığım Talas, Ali Dağı'nda,
Tosbağaya mum diktim Gedirisler bağında,
Mısır patlattığımız Mahrumlar ocağında
Nerde eski dostluklar, çocukluğum nerde?

Sinan camileriyle, Kadı eserleriyle
Hunat Hatun hayır işleyen yerleriyle,
Ve Keykubat zafere ulaşan erleriyle,
İçimizde yaşıyor, ya mahiler neredeler?

Zirvesine çıktığım akbaş Erciyes'te mi,
Alparslan, Kılıçarslan gürleyişi seste mi,
Yoksa Tebriz'den gelen Meragalı bestemi,
Kümbetlerde yatanlar bilmiyorum neredeler?

1075 yılında Afşin Beyle gelenler,
İncesu'da Turhasan gibi yüce erenler,
Çanakkale Harbi'nde şahadete erenler
Kayseri Lisesi'nin Türk gençleri neredeler?

Bölünmez Türkiye'de bu kaçınıcı yüz şehit
Sabırlar tükeniyor, terör sonu ne vakit?
Ne mutlu ki Türk'üm ben, diyenlerle bu ahit,
Yazık! Zirvedekiler, Viranelik yerdeler.

11 R. Hartmann, "Caber", İ.A., C. III, s. 1-2.

Giriş

Türk edebiyatının toplum ve kültür ile ilişkisi en güçlü olan dalı olan halk edebiyatı, ürünlerinin içerikleri bakımından şüphesiz toplumun aynası konumundadır. Yaşanılan dönemde halkın sevinçlerini, mutluluklarını, ortak ve kültürel değerlerini halkın diliyle ortaya koyan bu ürünler; hem geçmiş ile günümüz arasında derin bir bağ kurmakta hem de gelecek nesillerin tarihine sahip çıkabilmesinin en güzel yolu olmaktadır.

Bu kültür köprülerinden biri de âşıklık geleneğidir. Anadolu'da, 16. yüzyıldan günümüze kadar varlığını devam ettirmiş bu gelenek halk edebiyatı içinde canlılığı ve bugün de devam eden icra ortamlarıyla ayrı bir öneme sahiptir. Araştırmacılar; bu geleneğin temsilcileri olan âşıklar hakkında, "İrticalen şiir söyleyebilen, saz çalabilen kişidir." (Sakaoğlu, 1986: 249)" ve "Türk Halk Edebiyatı'nda XVI. yüzyılın başlarından bu yana beliren bir sanatçı tipidir (Boratav, 1969: 22)." demektedirler.

Âşıklar sazlarında, sözlerinde, hikâyelerinde her zaman toplumun önem verdiği unsurları işlemiş, duyguları, düşünceleri, şikâyetleri anlatmanın yanı sıra hatırı sayılır bir süreçte halkın başlıca eğlence kaynağı ve kültür ortamlarının temeli olmuştur (Artun, 2003: 35). İlk icracılarından günümüze kadar hem farklı edebiyat alanlarıyla alışveriş içinde bulunup hem de halk ile olan bağını koparmadan ayakta kalabilen bu geleneğin temsilcileri de geçmişten miras kalan uygulamaları günümüz şartlarına uyarlayarak devamlılığını sağlamışlardır. Geçmişten günümüze belli kurallar ve icra ortamları içerisinde varlığını sürdürmüş olan âşık edebiyatı hakkında kısaca bilgi vererek çalışmamıza başlamamız uygun olacaktır.

Âşık sözcüğü Türk edebiyatında çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Yukarıda verilen örneklerin dışında Mehmet Yardımcı; "Âşık, Türk töresine bağlı olup elinde sazı, dilinde Türkçe deyişleri ile toplum içinde yaşayan, halk kaynağından kana

kana içen gönül adamıdır." demektedir (Yardımcı, 1999: 114). Âşık adı verilen bu sanatçılar etrafında gelişen âşık edebiyatı, 16. yüzyıldan günümüze kadar varlığını sürdürmüş ve yüzlerce âşığımızı ve sanatçımızı kültürümüze kazandırmıştır. Ozan-baksı geleneğinin yeni bir inanç ve kültür ile değişmesi sonucu ortaya çıktığı düşünülen âşıklık geleneği ve temsilcileri İslâmiyet öncesi Türk edebiyatının kalıntılarını, Türk toplumunun etkilendiği birçok unsurla yoğurarak günümüze ulaştırmış kültür taşıyıcıları olarak tanımlanabilmektedir.

Anadolu'da Doğu Anadolu gibi, Çukurova gibi bazı bölgelerin bu geleneğin yoğun olarak yaşadığı/yaşatıldığı bölgelerin dışında il bazında da öne çıkan illerimiz olmuştur. Konya âşıklık geleneği de Konya'nın yüzyıllardır bir ilim kültür merkezi olması, Mevlevîliğin merkezi olması, kendine özgü mahallî eğlence kültürünü yaşatması ve ozanlık geleneğinin öteden beri devam etmiş olması gibi sebeplere bağlı olarak çok çeşitli kaynaklardan beslenerek günümüze kadar çok farklı âşık profiliyle gelebilmiştir. Bu kaynakları şu şekilde sıralayabiliriz:

a. 16. yüzyıldan itibaren, Anadolu'da sistemli bir şekilde üretilen âşık tarzı ürünler,

b. Mevlevîliğin halk musikisine önem vermesi, böylece bu kültürün halk kültürüyle kaynaşması,

c. Âşık Şem'i, Âşık Dertli ve Silleli Surûrî'nin de devam ettikleri bir yüzyıl faaliyet gösteren *Türbe ve Ayakçı Kahveleri*,

ç. Gerek kendi eserlerini, gerekse Konyalı usta âşıkların eserlerini sazları ve çalgılarıyla âşık meclislerinde seslendiren ses sanatçıları (âşıklar, musikişinaslar, neyzenler, sazandeler, vb.),

d. Konya'nın kendine özgü musiki anlayışı, mahallî eğlence kültürü, oturak âlemleri, Konya geceleri, Konya baranaları vb.

e. Konya'nın zengin tarihî ve kültürel geçmişi.

f. 39 yıldır Âşık Bayramları'nın bayraktarlığını

yapan ve ülkemizin en uzun süreli bayramı olan *Türkiye (Konya) Âşıklar Bayramı*. (Ayva, 2005: 95).

16 yüzyıldan günümüze kadar yüzlerce âşığın kayıt altına alınması yanında yine Anadolu'nun ücra köşelerinde unutulup gitmiş birçok âşığımız da geleneğe katkıda bulunmuştur. Makalemizde bu saz ve söz ustalarından biri olan Âşık Bîzârî'yi tanıtmak istiyoruz:

A. Hayatı

Asıl adı Hüseyin ÇİFÇİ olan Âşık Bîzârî, 08.12.1993 tarihinde Konya'nın Selçuklu ilçesinde doğmuştur. Konyalı âşığın annesi Münüre Çifçi, Sarıkeçili yörüklerinden olup ailesinin de hâlâ ikamet ettiği Çumra ilçesinin Okçu kasabasında dünyaya gelmiştir, babası ise Kadınhanı ilçesinin Tosunoğlu köyünden olup Türkmendir. Ailesi Konya il merkezinde ikâmet eden Âşık Bîzârî, şu anda dayısı ile birlikte annesinin doğduğu Okçu kasabasında yaşamaktadır.

Yaşadığı çevrede kendisinin ya da ailesinin sahip olduğu belli bir lâkâp bulunmamaktadır. Sülâlesi hakkında verdiği bilgilere bakacak olursak, Hüseyin Çifçi'nin anne tarafı Sarıkeçili yörüklerindedir. Anneannesi Taşkentlidir. Baba tarafı ise Konya, Kadınhanı ilçesinin Tosunoğlu köyünde ikamet eden Türkmen bir ailedir.

Aile yapısı hakkında elde ettiğimiz bilgilere göre, Hüseyin'in kendisinden küçük iki kardeşi vardır. İlköğretim 7. sınıfa giden erkek kardeşinin adı Hakan Çifçi, ilköğretim 3. sınıfa giden kız kardeşinin adı ise Esmenaz Çifçi'dir.

B. Çeşitli Yönleri

Her sanat ürünü ile onu ortaya çıkaran sanatçının hayatı arasında güçlü bir bağ vardır. Bu bağ eserin türüne göre bazen belirsiz, bazen de çok açık bir şekilde var görünebilmektedir. Doğumundan itibaren Konya merkezde yaşayan Hüseyin Çifçi çocukluğu ile ilgili daha çok sanatını hazırlayan anılarını hatırlamaktadır. Küçük yaşlarından itibaren yaşatlarının ilgi duyduğu popüler müzik türlerine ilgi duymadığını ve halk müziği ile ilgilendiğini anlatmaktadır. Dönemin şartlarına uygun olarak

radio ve televizyondan sevdiği türkülerin çıkmasını sabırsızlıkla beklemiş, ilerleyen yaşlarında da eleştirdiği pop müzik kültürüne uzak durmuştur.

Eğitim hayatına Özel İdare 100. Yıl İlköğretim Okulunda başlayan âşık, sekiz yıl aynı okulda eğitim gördükten sonra ilköğretim eğitimini tamamlamıştır. Lise eğitimine Hekimoğlu Ticaret Meslek Lisesinde başlayıp 2012 yılında aynı okuldan mezun olmuştur. Lise eğitiminden sonra konservatuar eğitimi almak isteyen Hüseyin istediği bölümü kazanabilmek için iki yıl beklemesine rağmen çeşitli sebeplerden dolayı bu alanda eğitim alamamıştır. 2014 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümünü kazanmış ve üniversite eğitimine burada başlamıştır. 2015 yılında ise Selçuk Üniversitesine yatay geçiş yapmıştır. Şu anda eğitimini Selçuk Üniversitesinde devam ettirmektedir.

Gezip gördüğü yerler de âşığın şiir dili ve hayata bakışı üzerinde etkili olan noktalardan biridir. Ailesinde birçok kişi şoför olan Hüseyin zaman zaman onların yolculuklarına katılmış ve birçok şehir gezmiştir. Bu şehirlerden bazıları İstanbul, İzmir, Antalya, Adana, Gaziantep, Hatay olarak sıralanabilir. Ayrıca eğitim için gittiği Erzurum da onun yaşadığı ve etkilendiği şehirlerin başında gelmektedir.

Hüseyin Çifçi, sosyal faaliyetlerini ve uğraşlarını da sanatı ile ilgili olabilecek alanlara yöneltmiştir. Âşıklar Bayramı, Erzurum Telli Kahve'de yapılan dinletiler, ustaları dinleyebileceği ve kendi sanatını icra edebileceği kültür ortamları genelde hoşça vakit geçirdiği çevrelerdir. Boş zamanlarını kitap okumaya ayırmaktadır. Sevdiği tür genellikle polisiye olan âşığın bu türde en sevdiği yazar da Ahmet Ümit'tir. Bunun dışında okuduğu yazarlardan ilk aklına gelenler Ayşe Kulin, Sunay Akın gibi isimlerdir. Dünya klasiklerini okumakta zorlandığını ancak John Steinbeck'in Gazap Üzümleri isimli kitabını severek okuduğunu belirtmektedir. Bilimsel yazıları okurken sıkıldığını belirten Hüseyin, şair ya da âşıklarla ilgili biyografik çalışmalara da ilgi duymaktadır.

C. Âşıklığını Hazırlayan Unsurlar

Âşık edebiyatı ve âşıklık geleneği içinde yer alabilmek hem çeşitli özellikleri taşımayı hem de belli bir hazırlık sürecinden geçmeyi gerektirmektedir. Sanatçının ahlâkı, dinî konulardaki bilgisi, millî konulardaki hassasiyeti, mahlâsı, sanat ve edebiyata olan ilgisi hazırlık süreci incelenirken üzerinde durulması gereken konulardır.

Kendi içinde belli kuralları ve geleneğe bağlı bir yapısı olan âşık edebiyatı, temsilcilerinin ahlâkî yönden toplumca kabul edilebilir bir konumda olmasını zorunlu kılmaktadır. Geleneksel bir aile yapısında büyümüş, kültürel ve ahlaki değerlerle küçük yaşta tanışmış olan Hüseyin de gerek kendi mizacının, gerek bulunduğu kültürel çevrenin gerektirdiği doğrultuda bir ahlâk anlayışı geliştirmiştir. Geleneğe dâhil olma aşamasında tanıyıp usta olarak kabul ettiği isimlerden bahsedisinde bile bu anlayışın izleri görülmektedir. Aralarına çok fazla yaş farkı bulunmamasına rağmen Yağız Ozan mahlâslı Arif İnan Yıldırım'dan, "âğabey" diye bahsetmesi, onun kendisine yoldaşlık etmesi sebebiyle duyduğu saygının bir sonucu ve önemli bir göstergesidir.

Her dönemde ve toplumda, kültür ile iç içe var olmuş dinî telâkkiler, tüm halk edebiyatı ürünlerinde olduğu gibi âşık edebiyatında da önemli bir yere sahip olmuştur. Sanatçılar yer yer şiirlerinde, yer yer birbirlerini sınarken dinî konulara değinmişler bu sebeple de din alanında belli bir bilgi birikimine ulaşmayı hedeflemişlerdir. Dinî konulardaki bilgilerini gittiği Kur'an kursunda öğrendiğini belirten Hüseyin aynı kursta Kur'an okumayı da öğrenmiştir.

Şiirleri incelendiği zaman Hüseyin'in genç yaşına rağmen hem millî kültürümüze sahip çıkabilen hem de vatan ve bayrak sevgisini fikir hayatının temelinde yerleştirmiş bir kişi olduğu görülmektedir. Doğaçlama olarak söylediği şiirlerinden düşünce yapısını az çok çözümleyecek olursak onun milletine ve devletine büyük bir sevgi ile bağlı olduğunu görürüz.

Sanatının ve sanatçı kişiliğinin oluşmasında etkili olan hususlardan biri de edebiyattır. Şiire ilgisi çocukluk yıllarında başlayan Hüseyin ilk olarak amcasının şiir defterinde gördüğü şiirleri incelemiş ve kendi de oradaki örneklerle benzeyen şiirler yazmayı denemiştir. Bu şiir defterindeki ölçüsüz şiirlerin kafiyeleri küçük yaşta dikkatini çekmiştir. Bu ilgi kısa sürede meyvesini vermiş ilköğretim 3. sınıftayken yaşadığı bir olay ile söze olan yeteneğini ortaya koymuştur. Öğretmeninin tüm sınıftan Atatürk konulu şiir yazmalarını istediği kırk dakikalık ders süresince 12 kıtalık, kafiyeli bir şiir yazmıştır. Yaşının üzerinde bir başarı gösterdiği bu olayı kendisi de hayret ederek anlatmaktadır. Şiiri arkadaşlarının yazdıkları şiirler arasında ön plana çıkmış ve sınıf panosuna asılmış, bu sayede de Hüseyin sanatının ilk ödülünü almıştır.

Âşıklığın en önemli unsurlarından biri de mahlâs alma ve bade içmedir. Hüseyin'in kendi ifadesine göre, rüya görme sonucunda âşık olma gibi bir durumu olmamasına rağmen mahlâsını gördüğü bir rüya sonucunda almıştır. Mahlâsını aldığı bu rüyasını Umay Günay'ın bu konudaki çalışmasına dayanarak tahlil etmek istiyoruz:

I. Hazırlık Safhası

Âşık Bîzârî, çocukluk döneminde kendisine örnek olacak ustaların bulunduğu bir kültür ortamında yetişmiş olmasa da amcasının yazdığı şiirler ile küçük yaşta ilgilenmesi sanatçı kişiliğinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ayrıca yaşlılarından farklı olarak küçük yaşlardan itibaren ilgi duyduğu müzik türü de ona bu yolda kapı aralamıştır. Âşığın yetiştiği kültür ortamı, dönemin özellikleri de göz önünde bulundurulursa, elektronik kültür ortamıdır denilebilir. Âşık biyografilerinin genelinde rastlanan çocukluk çağlarının sonunda görülen rüya, Hüseyin'in sanatı ile içli dışlı olduğu bir eğitim sürecinin sonunda, yani daha geç bir dönemde ortaya çıkmıştır.

Âşıklık geleneğinde, âşıkların mahlâs almaları çok çeşitli şekillerde olabilmektedir. Araştırmacılarca genel kabul gören üç önemli yol şunlardır:

a. *Şeyh veya pir elinden içilen badeden sonra, şeyh veya pirin, âşık namzedine mahlâsını söylemesi:* (Çıldırılı Âşık Şenlik, Âşık Müdamî (Sabit Ataman), Âşık Sümmanî vb.),

b. *Üstadlar, imamlar ve tarikat şeyhleri vasıtasıyla mahlâs alma:* (Âşık Burhanî'nin mahlâsını Âşık Dermanî, Âşık Reyhanî'nin mahlâsını ustası Bayburtlu Hicranî, Âşık Çerkezoğlu'nun mahlâsını Turgut Günay, Âşık İhsanî'nin mahlâsını Avlarlı Şeyh Muhammed Lutfi vermiştir vb.),

c. *Âşıkların, kendi mahlâslarını kendilerinin seçmesi:* Âşıklar, genellikle ad ve soyadlarını, seyrek olarak da hoşlarına giden, kendileriyle özdeşleştirdikleri bir sıfatı mahlâs olarak seçmektedirler. Bu sıfatlar çoğu zaman nispet î'siyle kullanılmaktadır: (Âşık Mehmet, Âşık Gülhânî, Âşık Torunî, Âşık Zamanî, Âşık İmamî, Âşık Veysel, Âşık Çobanoğlu, Âşık Şeref Taşlıova, Âşık Ataroğlu, Âşık Özhanî, Âşık Aliyâr vb.) (Ayva, 2006: 23-33).

Konya'da yetişmiş olan âşıklar da çok değişik yollarla mahlâslarını almışlardır. Ayva, Konyalı âşıkların mahlâs almalarını işlediği makalesinde 22 farklı mahlâs alma olayı tespit etmiştir. (Ayva, 2006: 23-33).

Ustası Âşık Özhanî'nin (Zekeriya Özhan) mahlâs bulmasını söylemesi üzerine kendisine mahlâs aramaya başlayan Hüseyin, bir gün "bîzâr" kelimesine rastlar ve anlamının da "bıkmış, usanmış" olduğunu öğrenince bu kelimeyi benimseyip Özhanî'ye söylemiştir. Ustasının bilinmeyen bir sebeple bu mahlâs ile ilgili olarak, "Dur bakalım." demesinden sonra Hüseyin rüya görmüştür.

II. Rüya

Çeşitli faktörler sonucunda belirli bir hazırlık aşamasından geçen âşık, gördüğü rüya sayesinde sanat hayatına tam anlamıyla başlamıştır. Artık, Umay Günay'ın ifadesine göre sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçiş yapmıştır. Hüseyin Çifçi mahlâsını rüya sonucunda alması nedeniyle badeli âşık olarak değerlendirilebilir. Çünkü rüyalar icra kapısını aralamanın yanı sıra âşığın hayatı boyunca kullanacağı mahlâs diye tabir edilen, bir çeşit imza

yerine geçen takma adlarını da aldıkları bir merhaledir. Böylece âşığımız, mahlâsını gördüğü rüya sonucunda almıştır.

Gördüğü rüyayı değerlendirecek olursak genç âşık, "bîzâr" kelimesini duyduktan sonra gördüğü rüyasında Âşık Ataroğlu ile atışmaktadır. Kalabalık bir izleyici grubunun önünde gerçekleşen bu atışmada söylenen şiirleri hatırlamasa da aldığı alkışlardan sonra usta âşığın kendisine "Bundan sonra mahlâsın Bîzârî." diye seslendiğini söylemektedir. Bu rüya Hüseyin'in mahlâsını bulmak için geçirdiği sıkıntılı sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır. Rüyasında herhangi bir şekilde bade içme ya da bir şeyler yeme-içme gibi unsurların bulunmaması da dikkat çekici bir noktadır. Bu durumu farklı bade içme şekillerinin olmasıyla açıklayabiliriz.

Alişılmışın dışında rüyasını 19-20 yaşlarında gören Hüseyin, rüyasını ilk karşılaştıkları toplantıda Ataroğlu'na anlatıp ondan "Tamam işte, bâdeli âşık olmuştun, bu mahlâsı kullan!" cevabını alması üzerine, *Bîzârî* mahlasını kullanmaya başlamıştır.

III. Uyanış

Âşığın rüyadan uyanması aşamasında Umay Günay'ın belirttiği türde bir uyanış olmamıştır.

IV. İlk Deyiş

Rüya sonrasında, âşığın uyanır uyanmaz söylediği bir ilk deyiş bulunmamaktadır. Rüya aşamasına gelene kadar saz ve söz konusunda kendini geliştirmeye çalışan Hüseyin'in yazdığı şiirlerin bulunması da bu duruma sebep olmaktadır. Ancak çocukluk yıllarında Atatürk üzerine irticalen yazdığı şiir, bir anlamda ilk deyiş olarak değerlendirilebilir.

Ç. Sanatı

Âşık edebiyatı alanında yapılan çalışmalarda incelenmesi gereken en önemli nokta sanatçının, sanatını hazırlayan sürecin araştırılmasıdır. Âşıklığa başlayışı, şiirleri vb. incelendikten sonra işlediği konular üzerinde yapılan değerlendirme, gelenek içinde sanatçının yerinin tespiti açısından önemlidir.

Hüseyin Çifçi'nin âşıklığa başlamasında, "çı-

rak olarak âşıklığa ulaşma, halk hikâyeleri (türkölü hikâyeler) dinleyerek âşık olma, sazlı-sözlü ortamda bulunarak âşık olma, rüya sonrası âşık olma” (Yardımcı, 1999: 140) gibi unsurların etkili olduğunu görüyoruz.

Âşıklığa ilgisi küçük yaşta başlayıp dinlediği türkülerle gelişen Hüseyin, arkadaşlarının dinlediği popüler müzik türlerinden hiç hoşlanmadığını, müzik zevkinin de hep türküler üzerinden şekillendiğini belirtmektedir. Televizyonda ve radyoda dinleyip eşlik ettiği türkülerin etkisiyle lise yıllarında bağlama öğrenmek istemiş ve kursa başlamıştır. Konya havalarını fazla hareketli bulduğu için de daha çok kendi yöresinin ezgilerini icra etmek istemiştir. Bir yandan bağlama dersleri, bir yandan halk müziğine ilgisinin şekillendirdiği sanat zevki internette Âşık Mahsunî Şerif’in türkülerini dinlemesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Mahsunî Şerif’in “Mamudo Kurban” adlı türküsünü defalarca dinlediğini söyleyerek ustanın kendisini etkilediğini de belirtmektedir. Hayatının bundan sonraki her döneminde de Mahsunî Şerif ve türkülerinin özel bir yeri olmuştur.

Kursta notalı olarak çalmayı öğrendiği bağlamayı notasız ve kulaktan çalmaya başlaması onu yeni sesler ve ustalara yönlendirmiştir. Ali Nurşani’nin oğlu Engin Nurşani, Hüseyin’in ikinci olarak etkilendiği usta sanatçı olmuştur. Engin Nurşani’ye duyduğu hayranlık onu lise son sınıftayken staj parası ile Nurşani’nin dinletisine götürecektir kadar büyüktür.

Kendi şiirlerini yazmaya başlaması ise bir tesadüf sonucu ortaya çıkmıştır denilebilir. Kendi kendine bağlama çaldığı bir gün tutturduğu makam hoşuna gidince söz yazmayı deneyen âşık, profesyonel olmasa da ilk şiirini ortaya koymuştur. Bu adımdan sonra ilerlemek istediği yolu belirleyen Hüseyin internet üzerinden Ozan Nihat’a ulaşmış ve ona kapılanıp kendisini geliştirmek istemiştir. Ozan Nihat, Denizli’de olduğu için Hüseyin’i Konya’nın Hadim ilçesinde bulunan Âşık Ataroğlu’na yönlendirmiştir. Âşık Ataroğlu ise ilçede yaşıyor olmasından dolayı Hüseyin’i Konya merkezde bulunan

yeğeni ve çırağı olan Âşık Özhanî’ye yönlendirdikten sonra Hüseyin, Özhanî’nin yanında çıraklığa başlamıştır. Özhanî’den nasıl yazdığını, kök harflerin nasıl kullanıldığını, kafiyenin ve ayağın nasıl işlendiğini öğrenmiştir.

Özhanî’nin yanında eğitimine devam ederken üniversite eğitimi için Erzurum’a gitmesi gerekir. Âşıklık geleneğinin önemli merkezlerinden olması ve önemli ustaların da ikamet ettiği bir yer olması sebebiyle tercih ettiği Erzurum’da Konya Âşıklar Bayramı’nda tanıştığı Selahattin Kazanoğlu aracılığıyla Selami Yağar, Mevlüt Merdoğlu, Sıtkı Eminoglu gibi âşıklarla tanışır. Erzurum’da onu karşılayan ilk isim Selami Yağar olur ve Hüseyin’i Yoncalık Terminalinde Temelli Kahvesi’ne götürür, adı geçen kahvehanede özellikle kış günlerinde ve ramazan aylarında âşıklar program yapmaktadırlar. Erzurum’da kültür taşıyıcılığı işlevini yıllardır sürdüren, Gıyasettin Temelli’nin vasiyeti ile kültür merkezi olarak da hizmet veren bu kahvehanede ünlü âşıklar ile karşılaşmış onların sanat icralarını izleme şansı elde eden Hüseyin, yetişmesi için uygun kültür ortamına böylece ulaşmış olur. Okulundan arta kalan zamanlarda *Temelli Kahvesi*’nde her çarşamba yapılan atışmaları izleme ve ustaların yanında türkü söyleme şansını elde eder. Bu kültür ortamı sayesinde ustalardan kendi sanatını şekillendirecek bilgiler de öğrenir. Bu süre zarfında, atışma türünde Selami Yağar’dan, türkü türünde Mevlüt Merdoğlu’ndan, hikâye anlatmada ise Sıtkı Eminoglu’ndan etkilendiğini belirtmektedir.

Bir yıl Erzurum’da kaldıktan sonra yatay geçiş ile eğitimine Konya’da devam etmeye karar veren Hüseyin, burada çalışmalarına Yağız Ozan ile devam etmektedir. İlk atışmasını Yağız Ozan ile yapar. Çeşitli radyo programlarına ve küçük çaplı konser çalışmalarına da katılan âşık, Konya’ya dönüşünden itibaren sanatı ile daha çok meşgul olma imkânı bulur.

Genç yaşına rağmen gurbet ve vuslat konularını sıkça işlediğini tespit ettiğimiz Bizârî’nin bu konuyla ilgili yazdığı şiirlerinden örnek dörtlülükler veriyoruz:

“Öyle ya da böyle güzel,
Bu günlerim geçiyor bak.
Ölmeden bak söyle güzel,
Bu günlerim geçiyor bak.”

*

“Özlüyorum her senemi,
Durun gitmeyin yıllarım.
Aldınız siz benden beni,
Durun gitmeyin yıllarım.”

*

“Bağrımı yakıp yakıp közlüyorum,
Bîzârî’yem derdimi sazlıyorum,
O günleri öyle çok özlüyorum,
Biz garip sınıftık inanın bana.” (Arşivimizden)

Şiirlerinde dikkat çeken bir diğer konu da aşk ve sevgidir. Âşık yer yer adı söylenmemiş bir sevgiliye aşkını anlatır, yer yer sevgilinin vefasızlığından, kendisine yaptıklarından şikâyet eder. Bu konuyu işleyen şiirlerinden de birkaç örneği aşağıya alıyoruz:

“Peşinden yordun diyelim,
Sinemde kordun diyelim,
Sırtımdan vurdun diyelim,
Sanma ki unutmak kolay.”

*

“Sevdim seni başka neyledim güzel,
Yüreğim ciğerim dağılatan sensin.
Sevdamı aşkıyı söyledim güzel,
Coşkunun seller gibi çağlatan sensin.”

*

“**Bîzârî** aşkın saçacak,
Sana gönlünü açacak,
Ne vardı böyle kaçacak,
Hâllerimi bir sorsaydın.” (Arşivimizden)

Hüseyin’in şiirlerini incelediğimiz zaman tarihî, dinî kahramanları hatta günlük hayattan kimi portreleri de şiirlerine taşıdığını görüyoruz.

D. Şiirlerinin Şekil Özellikleri

Hece ölçüsünü kullanan Âşık Bîzârî’nin elimizde 30 kadar şiiri bulunmaktadır. Bu şiirlerinde genellikle 11’li ve 8’li hece ölçüsünü kullanmıştır. Şiir bilgisi ve nazım tekniği gelişmekte olan âşık,

geleneğin gerektirdiği unsurlara sahip olabilmek için ustalarının yardımlarıyla çalışmalar yapmaktadır. Koşma nazım şekliyle söylediği şiirlerinde yer yer coşkunun yer yer de dramatik bir üslûp hakimdir.

Şiirlerinde derin bir duygusallık, kırgınlık ve pişmanlık göze çarpar. Atışmalarda da hiciv ve mi-zah öğelerini kullanmaktadır. Elimizde bulunan şiirleri kendi defterine not ettiği şiirlerdir. Zaman zaman eski şiirlerinde yeni birikimleriyle düzeltmeler ve değişiklikler yapmaktadır. Yapılan değişikliklerin en başında mahlâs almasından sonra ismiyle söylediği şiirlerine mahlâsını eklemesi gelmektedir. Bazen de hece ölçüsüne daha uygun bir sözcük bularak şiiri düzeltme yoluna gitmektedir.

Âşığımız çoğunlukla yarım, tam ve zengin kafiye kullanmaktadır. Kafiye kullanımında hatalar olsa da zaman içinde yaptığı düzeltmelerin daha doğru olduğu ve bu konuda gelişme gösterdiği görülmektedir.

E. Şiirlerinden Örnekler:

Aşağıda, âşığımızın şiirlerinden seçtiğimiz örnekleri sunuyoruz:

1. EL DEĞME

Yaram var deli poyraz,
N’olur bana yel değme!
Akıttım gözden yaşı,
Bıktım artık sel değme!

Kaderim bahtım kara,
Dermanımı kim vere,
Sızılar gönlüm yara,
Tabib n’olur el değme.

Bîzârî’yi neyledin?
Sanki Mecnun eyledin,
Bana neler söyledin?
Bıktım artık dil değme.

2. BU GÜNLERİM GEÇİYOR BAK

Öyle ya da böyle güzel,
Bu günlerim geçiyor bak.
Ölmeden bak söyle güzel,
Bu günlerim geçiyor bak.

Yüreğime doğdu hüznün,
Yakıp kavuruyor közün,
Yeter artık bırak nazın,
Bu günlerim geçiyor bak.

Bizârî'yem yâr gelmeden,
Felek ağlattı gülmeden,
Yâr yetiş gayrı ölmeden,
Bu günlerim geçiyor bak.

3. BEDDUA

İki tane gavur size bedduam,
Her zaman azapta kalın inşaallah!
Uğramasın size bir tane duam,
Kendinize bıçak çalın inşaallah!

Ekmeğiniz haram geldi damızdan,
Farkınız yok çakal ile domuzdan,
Nefesler tüketin iki omuzdan,
Bahar ile yazda solun inşaallah!

Gülmedim de gene gülmez olaydım,
Yalanı gerçeği bilmez olaydım,
Sizle aynı soydan gelmez olaydım,
Allah'tan çok bela bulun inşaallah!

Bilmezsiniz muhabbette dem ne ki,
Hakkın sofrasında zikir, cem ne ki,
Size Cennet ile Cehennem ne ki,
Gayya kuyusuna dalın inşaallah!

Bizârî artık tükendi sızıdan,
Ne beklenir bilmem böyle yazıdan,
Bir anayı ayırdınız kuzudan,
Bir torbaya kanla dolun inşaallah!

4. ERZURUM

Çıkıp yücesine Palandöken'in,
Seni seyreyleyip baksak Erzurum.
Dalmışım güzelliğine ben senin,
Görünmüyor sende aksak Erzurum.
Nice tarihlerde destan çağların,
Gönlüme kilitler vurdu ağların,

Hayaller kurdurur koca dağların,
Palandöken gibi yüksek Erzurum.

Sümmanî, Reyhanî aşk sazı ile,
Yılların doludur çok mazi ile,
Nene Hatun dağda, o gazi ile,
Küffarın boynuna çöksek Erzurum.

Sende yaşıyor aşkın yücesi,
Biter mi sohbetin uzun gecesi?
Naim Hoca'nın da çok eğlencesi,
O güzel kalene çıksak Erzurum.
Gazinle şehidin yatanım saydım,
Dadaşları bayrak tutanım saydım,
Bizârî'yem seni vatanım saydım,
Kalleşi seninle yıksak Erzurum.

5. KARA GÖZLÜM

Aşkınla yandırdın aylardan beri,
Bir kere yüzüme gül kara gözlüm.
Ellerin şenliği toylardan beni,
Kurbanın olayım gel kara gözlüm.
Nasıl tarif edem gönül ağrımı,
Yaktın kül eyledin kara bağrımı,
Eller duydu, sen duymadın çağrımı,
Seni seviyorum bil kara gözlüm.

Bizârî'yem şöret şan senin olsun,
Vur da beni akan kan senin olsun,
Tek borcu Allah'a can senin olsun,
Onu da istersen al kara gözlüm.

6. AĞLATAN SENSİN

Sevdim seni başka n'yledim güzel?
Yüreğim ciğerim dağılatan sensin,
Sevdamı aşkımlı söyledim güzel,
Coşkun seller gibi çağlatan sensin.

Bir kere geldin mi aşkıma erip,
Sevdamın aşkımlı sebebin sorup,
Hem gönlümden hem de sırtımdan vurup,
Kahpe kurşunumu yağlatan sensin.

Gel de şu garibe bir derman eyle,
Bizârî'ye bir çift güzel söz söyle,

*Yıllarca perişan eyleyip böyle,
Her gece her gündüz ağlatan sensin.*

7. LİSE DESTANI

*Dinleyin okuyum size bir destan,
Biz garip bir sınıftık inanın bana.
Bahsedem içimde gizli bir yastan,
Biz garip bir sınıftık inanın bana.*

*Biz okulun temeliydik taşıydık,
Hocaların göz bebeği yaşıydık,
Herkes otuzdu biz on bir kişiydik,
Biz garip sınıftık inanın bana.*

...

*Yasin de gönülden yaşlı idi,
Ben gibi cahil idi, paslı idi,
Göbek olmasa vallah kaslı idi,
Biz garip sınıftık inanın bana.*

*Şerife de doğru yola sapardı,
Babasından öyle ödü kopardı,
Herkes şahit iyi yemek yapardı,
Biz garip sınıftık inanın bana.*

...

*Deli gibi dövüşürdük biz anca,
Hiçbir türlü konuşmazdık insanca,
Var bir bıçak, kuru sıkı tabanca,
Biz garip sınıftık inanın bana.*

*Bağrımı yakıp yakıp közliyorum,
Bîzârî'yem derdimi sazlıyorum,
O günleri öyle çok özliyorum,
Biz gaip sınıftık inanın bana. (Arşivimizden)*

Sonuç

Konya, Âşık Ömer'in yaşadığı dönemde oluşturduğu icra ortamından başlayarak günümüze kadar âşıklık geleneğinin varlığını en canlı sürdürdüğü bölgelerden biri olmuştur. Zaman içerisinde Âşıklar Bayramı'nın da düzenlendiği şehir olarak hem güçlü, hem de çok sayıda âşık yetiştirmiş, âşıkların yoğun olarak ziyaret ettiği bölgelerden olmuştur. Tanıtmaya çalıştığımız Âşık Bîzârî de bu kültür ortamının içinde yetişmiş bir sanatçıdır.

Yaşadığı ve büyüdüğü çevrede hem kendisine yol gösterecek ustalara ulaşabilmiş, hem de sanatını icra edeceği ortamlar bulabilmiştir. Mevcut durumda, kendi çabalarıyla geleneği yaşatan âşıklar sayesinde varlığını sürdüren bu köklü miras, Hüseyin Çifçi gibi genç âşıklarımız sayesinde yeni bir soluk kazanacak, belki de sesini daha çok duyurabilecektir. Bu sebeple günümüz koşullarında bir âşığın nasıl yetiştiğini tespit etmek, şiiirlerinin kaynaklarını görebilmek ve geleneğin içinde bulunduğu durumu değerlendirmek açısından önemlidir. Hüseyin'in, henüz sanatının başında bir âşık olarak kendisini yetiştirmeye gayret etmesi ve bu yolda sanatının sorumluluğunu hissetmeyi amaçlaması en önemli dileğimiz ve temennimizdir.

KAYNAKÇA

- ARTUN, Erman (2003), "Osmanlı-Türk Kültüründe Âşık Şiirinin Belirleyici Rolü", **Folklor Halkbilim Dergisi**, C.6, S.51, s.34-37.
- ARTUN, Erman (2005), **Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı**, İstanbul.
- AYVA, Aziz (2005), **Konya Âşıklık Geleneği ve Âşık Ataroğlu / Hayatı-Sanatu-Şiirleri ve Şiirlerinin Tahlili**, 2 Cilt, 1196 s, Konya. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- AYVA, Aziz (2006), "Konya Âşıklık Geleneğinde Mahlâs Alma", **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, 16, Konya, 23-33.
- BORATAV, Pertev Naili (1969), **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul.
- DÜZGÜN, Dilaver (1994), "Erzurum'da Âşık Kahvehanesi Geleneği", **Millî Folklor**, C.3, S.23, s.31-33.
- GÜNAY, Umay (1986), **Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, Ankara.
- YARDIMCI, Mehmet (1999), **Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri**, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim (1986), "Ozan, Âşık, Saz Şairi ve Halk Şairi Kavramları Üzerine", **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri Genel Konuları**, C.1, Ankara.

Son zamanlarda Kazakistan medya ve basınında *barımta* ve *barımta yapmak* kelimeleri sıklıkla görülmeye başladı ki, bu kelime hayvan hırsızlığı olayları için yanlış kullanılmaktadır. Sovyet döneminde günlük hayatta kullanımdan çıkmış olan ve sadece romanlarda adı geçen bu terim aslında geçmişte göçebe Kazak toplumunun geleneksel hukuk sisteminde önemli yer tutmuş normlardan biriydi. Bu gelenek, Kazak Hanlığı hukuk sisteminin ilk örneği olarak sayılan Tauke Han'ın¹ "Jeti Jargı"sında² (Yedi Yargı) da boylar arasındaki davaları çözenin bir yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazak geleneksel hukukunda XX. yüzyılın ilk yarısına kadar süregelen *barımta*, resmî yollarla adalet bulunamadığı zaman kullanılan toplumsal bir eylemdir.

Eskiden göçebe Kazak toplumunda boylar ve tüzel kişilerin arasındaki anlaşmazlıklar, köklü geleneklere dayanan *biyeler mahkemesi*³ denilen toplumun saygın ve bilge kişileri tarafından çözüldü.

1 1678-1718 yıllar arasında hüküm süren Tauke Han, Kazak tarihinde önemli şahsiyetlerden biridir. Tauke Han, boylar arasında ihtilafı ortadan kaldırarak, Kazak boylarının (Üç Cüz) başını birleştirmiştir. Akıllı bir siyaset yürüterek, komşu ülkeler, özellikle Rusya ve Buhara Hanlığı ile ilişkilerini sağlamlaştırmıştır (Apollova, 1948:64). Genel olarak Kazak tarihinde Tauke Han'ın dönemi Kazak Hanlığının altın çağı olarak bilinir.

2 Jeti Jargı olarak bilinen Tauke Han'ın kanunları Kazak toplumunun hukuk kuralları derlemesi denebilir. Orijinal metni muhafaza edilmeyen "Jeti Jargı"nın kim tarafından derlendiği hakkında kesin bilgiler mevcut değildir. Kazak rivayetlerinde Üç Cüz'ün *biyleri* ile birlikte Tauke Han tarafından hazırlandığı söylenir (Tolıbekov, 1971: 343-344). "Jeti Jargı"nın tam metni zamanımıza ulaşmış değildir. Bazı parçaları Ya. Gavardevskiy (1806), A. Levşin'in (1832) eserlerinde karşımıza çıkmaktadır. "Jeti Jargı" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. J. O. Artıkbayev, Jeti Jargı, Almatı, 2006.

3 V. V. Barthold'a göre, *biy* kelimesi, etimolojisi bakımından eski Türk dilindeki *beğ* kelimesiyle bağlantılıdır (Barthold, 1971:33). Kazak toplumunun geleneğinde onun üstlendiği hizmetler çeşitlidir. *Biy*, hem boy yöneticisi, hem hakim, hem arabulucu elçi, hem söz ustası. *Biy*, yani hakim olmak için halk önünde birkaç defa sözlü tartışmalarda kendini gösteren, geleneksel kanun normlarını iyi bildiğini ispat etmesi lazım. *Biyeler mahkemesi*, sözlü tartışma usulü yapılıyordu. Şahitlerin dinlenmesi de bu mahkemenin önemli unsurlarından biriydi. *Biyeler mahkemesi*, açık şekilde halkın katılımıyla yapılırdı. İki tarafın biyleri söz yarıştırdığında ortak hükmü çıkarması için *töbe biy* seçiliyordu.

Biylerin vereceği hüküm, davacı ve davalı tarafı ikna etmesi ve barıştırması gerekiyordu. Kazak toplumunda ölüm cezası çok nadir görülmekle beraber genelde işlenen suçlar için *qun* ve *ayıp*⁴ denen mali tazminat ödenmesi şeklinde cezalar verilmiştir. Suç ve cezanın sınırları toplum bireyleri için eşitliği temel alan adil ve kolay anlaşılır hukuksal düzen çerçevesinde belirlenirdi. Kazak bozkırlarına seyahat etmiş olan Rus General S. B. Bronevskiy, Kazak hukuk sistemi hakkında "Onların kanunları tecrübeli *biyeler* ve mollaların ifadeleriyle icra edilmektedir. Kırgızlardan⁵ bu kanunları bilmeyenleri çok azdır. Ancak bunun kim tarafından ne zaman kabul edildiğini kimse hatırlamıyor" diye yazmıştır (Bronevskiy, 1830:284).

Suçu işleyen kimse biyeler mahkemesinin kararlarına uymuyorsa veya ödenmesi gereken tazminatı geciktiriyorsa, davacı taraf barımtaya başvurarak kendi yöntemiyle adaleti sağlamaya çalışacaktı. Yani, güç kullanmak suretiyle hasmının hayvanlarını ki, genelde bu at sürüsü oluyor, götürecektir. Ayrıca, bu eylem uruğun (boyun) saygın kişileri, biyeler ve aksakalların izniyle gerçekleşmekteydi. Barımta sırasında davacılar biyeler mahkemesinin verdiği kararlar çerçevesinde, sadece mahkemenin belirlediği miktarda hayvanı güçle alıyordu. Bu durumda barımta, haklı bir eylem olarak sayılıyordu ve toplum tarafından hırsızlık olarak kınanılmıyordu (Dyukov ve diğerleri, 1982: 83). Kazak gelenekleri üzerine araştırma yapan A. K. Geins, barımta yönteminin toplumdaki problemleri çözenin bir yolu olduğu düşünmüştür ve "İlk başta barımta, uruğ liderlerinin izniyle ve toplumdaki saygın ki-

4 Kişi, adam öldürdüğü veya bir kimseyi sakat bıraktığı durumda "qun" olarak bilinen maddi tazminat ödemeye mecburdur. Bazen adam öldürmek, idam cezası ile cezalandırılır. Ancak "qun ödemek" yoluyla barış sağlanabilir. "qun" ödendiği takdirde suçludan intikam alınmasına izin verilmiyor. "Qun"un miktarı da *biyeler mahkemesi* tarafından belirlenir. *ayıp* ise, hafif suçlar için maddi tazminat ödemektir. Kazak toplumunda at bindirip, şapan (kaftan) giydirmek usulü ile *ayıp* ödemek kadim zamandan gelen gelenektir.

5 Kırgızlar veya Kırgız-Kaysaklar kelimesi Rus kaynaklarında genelde Kazaklar için kullanılmaktadır.

şilerin başkanlığında yapılıyordu ve ancak büyük miktarda alacağı olduğu durumlarda yapılırdı. Ancak sonradan ufak bahaneler öne sürülerek barımta yapmak yaygınlaştı” diye kaydetmiştir (Geins, 1897:197). Barımta açık, yani karşı tarafa önceden haber verilerek ve gündüz yapılırdı. Barımta için alınan hayvanlar, karşı taraf mahkeme kararlarını yerine getirmedikçe geri verilmezdi.

Barımta şu durumlarda yapılıyordu: bir tarafın kişisi öldürülüp, karşı taraf araya büyüklerini salarak bunun için “qun” ödemediği, başlık parası ödenmeden kız kaçırıldığı, ganimetten üleş vermediği, uruğlar arasındaki toprak vs. anlaşmazlıklar çözülmediğinde. Bazen barımta, suçlu olan tarafın akrabaları ve boy liderlerinin hayvanlarına da yapılıyordu. Çünkü, bireyin suçu tüm boyun ortak suçu sayılıyordu. Barımta hakkında ünlü Kazak bilim adamı Ş. Valihanov, “Biz barımtayı Kazak halkının kendi anladığıyla anlatmaya çalışalım. Kazak halkında barımtaya bazen kanuni olarak izin verilir. Hırsızlık yapıldığı, hayvan çalındığı zaman *ayıp* ödetilir, barımta durumunda bu yapılmaz. Barımta dediğimiz, geri verilecek başlık parası, ödenmesi gereken qun için alacaklısının hayvanı, eşyası, genel olarak özel mülkünü güçle almak. Eski zamanda şöyle de oluyordu: Güçlü aşirete arka dayayan bir kimse adam öldürdüğü için *qun* ödemiorsa veya bir ağır suç işlediği için biyeler mahkemesine çağırıldığında gelmiyorsa boy meclisinin kararıyla mağdur olan taraf barımtaya çıkar, hasmının köyüne saldırır, kanuna baş eğmeyen hasmına haddini bildirirdi. İki taraf anlaşmaya varırsa, barımta edilen hayvanlar geri verilirdi. Barımta gizli şekilde de yapılırdı. Bu durumda üç gün içerisinde hasmına haber verilir ve neden bunun yapıldığını izah etmesi gerekiyordu. Aksi takdirde hırsızlık sayılıyordu. Önceden haber verilerek barımta yapıldığında ise karşı taraf da buna hazırlanarak iki tarafın kavgası bazen kişi ölümü ile de son buluyordu” demiştir (Valihanov,1985:145). Barımtanın bazen intikam almak için de yapıldığı da oluyordu. Ünlü Kazak yazarı M. Auezov’un “Abay Jolu” romanında Bazaralı’nın hasmı olan

Takejan’ın 800 atını barımta için götürdüğü ve kesip akrabalarına dağıttığı buna örnek gösterilebilir. Bunun için kendisi Sibiry’a sürgün edilmiş, temsilcisi olduğu Jigitek boyu, her at için 2 tay ayıp ödemiştir⁶ (Auezov, 1997:107-108). Barımta davasını çözmek toplumun büyüklerine düşüyordu ve dava çözüldüğünde barımta için alınan hayvanlar geri verilirdi. Kazak toplumunda barımta, hırsızlık olarak nitelendirilmemiş, tersine davacının haklı olduğu davayı savunması olarak algılanmıştır. Barımtaya meslek olarak yapanlar da oluyordu. Onlara *barımtacı* deniliyordu. Yani bazıları için barımta yiğitliğini, cesaretini, at binme, silah kullanma sanatını sergilediği eylem oluyordu (Saliyev, 2015: 70). Ayrıca barımtaya çıkmak için kişinin iyi atı ve silahı, araziyi iyi tanıyan tecrübesi olması da gerekiyordu. Barımta sırasında kişi ölümüne yol verilmemesine de özen gösterildi. A. K. Geins, “Barımta sırasında Kırgızlar (Kazak) kişi ölümü olmasından kaçınıyorlar, böyle durum olduğu takdirde bunun için boy üyelerinin hepsi sorumlu tutuluyordu ve qun ödenmesi suretiyle barışçıl şekilde çözülmesi gerekiyordu. Askerî sanat, Kırgızlarda eskiden beri hürmet görüyor, her bir durumu müsait olan Kırgız’ın silahı olurdu ve eski zamanda boy liderinin ilk çağırısında bir araya toplanırdı. Tecrübeli ve cesur, girişken olması lider olması için hak veriyordu. Savaş sırasında her Kırgız (Kazak) boyunun uzun mızrağın ucuna bağlanan kendine has renkteki bayrağı veya bez parçası bulunurdu. Çatışma sırasında birbirlerini ayırt etmek için bu bayrakları takip ederdi, bunu gözünden kayıp ettiği zaman yenildiklerini sanarak, kargaşa çıktığı oluyordu” diye kaydetmiştir (Geins, 1897:203).

Barımta, Kazak bozkırlarına seyahat eden Rus araştırmacılarının da dikkatini çekmiştir. Barımta kelimesi Orta Asya’da Ruslar tarafından 1740’lı yıllardan itibaren kullanılmaya başlamış diyebiliriz. Tarihî belgeler Abülhayır Han’ın Çarlık Rusya hükümetinden Orınbor’a gelen Kazakları barımta yaptığı için göz altına almalarını talep etmesiyle

⁶ Auezov’un romanındaki Bazaralı (1833-1887) karakteri, tarihte var olan gerçek kişidir (bkz. M. Auezov Ansiklopedisi, Almatı, 2011).

resmi olarak kullanılmaya başlamıştır. Ancak Ruslar türlü hayvan hırsızlıklarını da barımta olarak adlandırıyordu (Külteleyev, 2004:312).

İlk defa barımta ve uruğlar arasındaki anlaşmazlıklar hakkında yazanlardan biri G. İ. Spasskiy idi (Spasskiy, 1820:71-140). Levşin'e göre barımta, göçebe hayat tarzı ve anarşinin egemen olmasından kaynaklanıyor (Levşin, 1832). Ya. Gaverdovskiy ise bu konuyla ilgili şöyle not düşmüştür: "Barımta, burada Kırgızların (Kazak) sınır ahalisine, onların da Kırgızlara intikam almak için yaptıkları eylemdir. Bu gelenek eski zamandan beri süregelmektedir. Bu uzlaşmaz ve sürekli devam eden düşmanlığın ortaya çıkmasına sebep oluyor. Barımta sırasında sık sık suçu olmayanlar, hatta sınırdan 300 verst¹ ötede göçkon edenler de zarar görüyorlar. Başkurtlar ve Kırgızlar kendi aralarında bu barbarlığı en çok yapanlardır. Onlar sadece köyleri talan edip, hayvanları götürmüyor, onların kadınlar ve küçük çocukları öldürdüğü de oluyor. Barımta, Rusya sınırlarının güvenliğine ve sanayisine, hatta Kırgız ülkesinin huzuruna da çok zarar veriyor" (Gaverdovskiy, 1806 // İstoriya Kazahstana, t. 5, s. 200).

Barımta geleneğinin sadece Kazak boylarının kendi arasında değil, komşu halklarla ilişkilerinde de var olduğu görülmektedir. Başkurtlar ve Kazaklar arasında barımtanın yaygın olduğunu dönemin yazılı kaynakları da sıkça bahsetmiştir. 19. Yüzyılda Orınbor şehri komisyonu tarafından bu meseleyle ilgili çok sayıda dava kaydedilmiştir (Orenburgskaya Uçenaya Komissiya, GAOO, fond. 96, ed.hr. 95).

18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başında Kazak Hanlığı Rusya'ya dahil olduktan sonra birçok gelenek eski işlevini kaybetti. Özellikle "qun" için barımtanın yapılması saldırı, hırsızlık olarak cezalandırıldı. 1822'de yayınlanan "Sibirya Kırgızları Hakkında Tüzük"ün 202. maddesine göre, devlete çıkarına karşı gelmek, kişi öldürmek, hükümetin kararlarına boyun sunmamakla beraber yağma ve barımta da suç sayılmaktaydı (Materiyaly po İstorii

Politiçeskogo Stroya Kazahstana, 1960:183-184). Bundan sonra biyeler mahkemeleri de barımtayı hırsızlık suçu sayarak barımtaya katılanları ağır cezalara çarptırmaya başladı (S. Daulenova, 1984). "Sibirya Yerlilerini Yönetim Tüzüğü"nün 3512. maddesinde barımta hırsızlık olarak sayılmış ve kişi öldürme suçu ile aynı derecede çok katı cezalandırılacağı, yine aynı tüzüğün 3535. maddesinde barımtanın da Rusya askeri mahkemesi tarafından görüleceği bildirilmiştir (Svod Zakonov Rossiyskoy İmperii, t. 2, SPb, 1833:658, 660). Barımta meselesinin Rusya mahkemeleri tarafından değil, biyeler mahkemesi tarafından çözülmesinin doğru olacağını dile getirerek Ş. Valihanov "...hükümet barımtaya çok önem vererek fazla katı ve adaletsiz davranmaktadır. Gizli barımtalar, hırsızlık suçu olarak biyeler mahkemesine sevkedilebilirdi, açık barımtalara ise, anlayışla yaklaşılabilirdi..." demiştir (Sbornik Materiyalov Vsesoyuznou Nauçnoy Konferentsii Posvyaşennoy 150-Letiyu so Dnya Rojdeniya Ç. Valihanova, Alma-ata, 1988: 140).

Barımta geleneği diğer göçebe halklarda da görüldüğü malumdur. Onun Kafkasya'daki işgil geleneği ile çok benzerlikleri vardır. Dağıstan'daki işgil geleneği hakkında Rus hukuk tarihçileri M. M. Kovalevskiy ve F. İ. Leonteviç bilgiler toplamıştır. Dağıstan'da işgil geleneğinin yaygın olduğunu 19.yüzyıldaki kaynaklar ortaya koymaktadır (RF IIAE DSC RAS. F. 16. Op. 1. AD 1260-1310). Kafkasya'da ele geçirilen nesne de genelde koyun, at sürüsü oluyordu. Yani, davacı, davalının suçunu telafi etmesinden memnun kalmadığı veya telafi etmediği takdirde onun akrabaları veya köylüsünün hayvanlarını zorla alıkoyabilirdi ve dava kendi lehine sonuçlanana kadar geri vermiyordu. Örneğin, "Kuzey Kafkasya Adatları Derlemesi"ne göre, 19. yüzyılda davalı güçlü ise ve mahkeme de onu ikna edemiyorsa davacı başka köye taşınırdı ve köy ahalisi ve akrabalarının yardımıyla kendini rencide eden kimsenin hayvanlarını çalardı. İşgilin tahsil edilme prosedürü de barımta ile benzerlik göstermektedir. Önce davacı, davalıyı kendisinin veya tarafsız bir cemiyetin mahkemesine çağırır-

1 Rus uzunluk ölçü birimidir. 1 verst = 1,06 km.

dı. Eğer davalı duruşmaya gelmiyorsa, davalının köyü veya cemiyetine işgil yapılacağı konusunda mektup gönderilirdi. Bunu genelde davacısının Konağı² yerine getiriyordu. İşgilin sahibi olarak, himayesi altındaki ahababı adına onun düşmanının mal mülkünü zapt etme veya rehineler alma hakkında sahipti. Adatlar (töre) ve şeriatın yasakladığı yağmalamadan farklı olarak işgil, gündüz ve açıkça yapılırdı. Burada da rehber olarak Konak büyük rol oynamaktadır (V. Aytberov., Soglaşeniye Obodintsev Kasatelno Hakazaniya Donoşçikov iz Çisla Svoih Zemlyakov (konets XVIII v.), 1999, ç. II.) Dava çoğunlukla tarafların barışması ve işgilin geri verilmesiyle sonuçlanırdı.

Barımtanın Türkmen geleneğindeki *alaman* ile karşılaştırdığı durumlar da olmuştur. Orta Asya'yı işgal ettikleri zaman Ruslar esir düşen Türkmenlerden neyle meşgul olduklarını sordukları zaman "Ekinciyim, tarımla uğraşıyorum ve alamanlara katılıyorum" veya "Zanaat ustasıyım, boş zamanımda alamana katılıyorum" şeklinde cevap almışlardır (Dobromyslov, 1904: 2). Alaman, burada sanki bir meslek veya hobi gibi anlama sahip olmuş gibidir. Alaman ve barımtanın benzerlikleri (olaya atlarla katılma ve atları çalma) var ise de aslında tamamıyla farklıdır. Barımta önceden haber verilerek hesaplaşma maksadıyla yapılıyorsa, *alaman*, komşu şehirlere, düşman boylara ve kervanlara aniden baskın yapılmak suretiyle yapılan yağmadır. Alamana 30-40, bazen daha fazla silahlı adam katılıyordu. Türkmenlerin alaman için İran'a saldırı yapıp, köylerini yağmaladığı, esir alınanları Hive ve Buhara pazarlarında sattıkları da oluyordu (Bronevskiy, 1830: 41-43). Kazaklarda da alaman geleneğinin var olduğu doğru ise de bunun çok yaygın olmadığı altını çizmek gerekir.

Sonuç

Sonuç olarak, barımta eyleminin anlamının çok anlaşılmadığı ve sıklıkla hırsızlıkla, yağmayla karıştırıldığı ortaya çıkmaktadır. Ş. Valihanov, 2 Konak, birisi ile karşılıklı misafirperverlik neticesinde ahabab olan kimsedir. Konak, dostuna yardım etmeli, onu rencide eden kimse-lerden de kaçabilir. Birisini himayesine alan soylu, güçlü biri onun Konağı oluyor ve onun için intikam almaya hak kazanıyor.

taraflar arasında barış sağlandıktan sonra barımta için alınan hayvanların tamamıyla geri verildiğini ve bunun için ayıp ödenmediğini kaydetmiştir (1985:97). 1863'te Rusya hükümetinin Kazak eyaletlerindeki hukuk reformlarını görüşmek için toplandığında Kazak sultanları hırsızlığın cezalandırılması gereken suç olduğunu, ancak barımtanın hırsızlık olmadığını savunuyordu (KMDA, f. 345, d. 1608, l. 14-15, s. 22-23). Bu şekilde barımta, eski Roma'daki *legis actio per pignoris captionem*, yani, hükmü yerine getirmesi için davalının mal mülkünü zorla rehin almayı hatırlatıyor (Goov, 2015:148). Ancak, bazen barımtanın başka maksatlarda kullanıldığı ve topluma zararı dokunduğu da doğrudur. Yine de barımtanın boylar arasındaki anlaşmazlıkları çözmenin, bireylerin adaletsizliğe karşı tepkileri ve itirazlarını bildirerek, adaleti sağlamaya çalışmasının bir yöntemi olduğunu hatırlatmakla beraber bu terimin hırsızlık olayları için kullanılmasının doğru olmadığı kanısındayım.

Kaynakça

- Apollova, N. G., Prisoedineniye Mladşego Juza k Rossii v 30-h Godah XVIII veka, İzd. AN Kaz. SSR, seriya İstoricheskiye, no. 49, vyp. 4, Almatı, 1948.
- Auezov. M., Abay Joli, Almatı, 1997, 3. Kitap.
- Barthold. V. V., Raboty po Arheologii, Numizmatike, Epigrafike i Etnografii // Soçineniya, Moskva, 1971, t. 4.
- Bronevskiy. S. B., "Zapiski Generala-Mayora Bronevskogo o Kirgiz-Kaysakah Sredney Ordy" // Oteçestvennye Zapiski, SPb, 1830, c. 43, no.124.
- Daulenova. S., Barymta i yeyo Likvidatsya v Pervye Gody Sovetskoy Vlasti v Kazahstane. Problemy Kazahskogo Obyçnogo Prava, Almatı, 1984.
- Dobromyslov. A. İ., Sud Kirgizov Turgayskoy Oblasti v XVI-II i XIX vv., Kazan, 1904.
- Dyukov. L. V. Jirenşin. K. M, Sapargaliyeva G. S, Taukelov. A., İstoriya Gosudarstva i Prava Kazahskoy SSR, t. 1, Almatı, 1982.
- Geins. A. K., Sobraniye Literaturnyh Trudov, SPb, 1897, c. 1. 2.
- Goov. İ. M., "İnstituty Grajdanskogo Prava v Sisteme Obyçnogo Prava Narodov Severnogo Kavkaza", Severo-Kavkazskiy İstitut Krasnodarskogo Universiteta MVD RF, Gumanitarnye i Sotsiyalnye Nauki, Krasnodar, 2015, no. 5.
- Grodekov. N. İ., Kirgizi i Karakirgizi Syrdarinskoy Oblasti. // Yuridicheskiy Byt, Taşkent, 1889.
- İstoriya Kazahstana, t. 5, // Gaverdovskiy. Ya., "Obozreniye Kirgiz-Kaysakskoy Stepi", Dnevnye Zapiski v Stepi Kir-

- giz-Kaysakskoy 1803 i 1804 Godov” (1806).
 Jeti Jargı. Burungu Qazaqtardın El Biyleu Zanı, Almatı, Ay-
 qap Baspası, 1993.
 Levşin.A. İ., Opisanıye Kirgiz-Kazaçyih İli Kirgiz-Kaysaks-
 kih Ord i Stepey, 1-3, SPb, 1832.
 Orenburgskaya Uçenaya Komıssiya, GAOO, fond. 96, ed.
 hr. 95.
 Saliyev. A. L., “Ob İnstitute Barymty v Obyçnom Prave
 (Adate) Koçevnikov Tsentralnoy Azii”, Vestnik KRSU,
 2015, no.12, s. 69-74.
 Spasskiy.G., “Kirgizi-Kaysaki Bolşoy, Sredney i Maloy Ordı”
 // Sibirskiy Vestnik, 1820, s.71-140.
 Svod Zakonov Rossiyskoy İmperii, t. 2, Svod Uçrejdenni
 Gosudarstvennyh i Gubernskih. Uçrejdeniya Gubernskıye,
 SPb, 1833.
 T. M. Kulteleyev., Ugolovnoye Obyçnoye Pravo Kazahov,
 Almatı, 2004.
 V. Aytberov., Soglaşeniye Obodintsev Kasatelno Nakazaniya
 Donosçikov iz Çisla Svoih Zemlyakov (konets XVIII v.),
 1999, ç. II.
 Valihanov. Ş., Tandamalı, Almatı, Jazuşı Baspası, 1985.

RAHMETLİ PROF. DR. ERMAN ARTUN'UN TÜRK HALK EDEBİYATINA SON HİZMETLERİNE DAİR

Nail TAN

2011 yılında, o tarihte Çukurova Üniversitesi
 Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebi-
 yatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim
 Dalı Başkanı Prof. Dr. Erman Artun'un kargoyla
 üç kitabı gelmişti:

**Türk Halk Edebiyatına Giriş/Edebiyat Tarihi-Metinler*,
 Gen. 6. bsl., Adana 2011, 406 s. Karahan Kitabevi

**Âşık Edebiyatı Metin Tahlilleri*, Gen. 2. bsl., Adana
 2011, 320 s., Karahan Kitabevi.

**Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı Metin Tahlilleri*, Gen. 2.
 bsl., Adana 2011, 280 s., Karahan Kitabevi.

Bu üç kitabın içinden özellikle son ikisi beni
 çok sevindirmişti. Çünkü, artık antoloji/seçki/gül-
 deste dönemi geride kalmalıydı. Metin tahlillerine
 yönelinmeliydi. Şiirleri, sadece şairlerinin hayat
 hikâyesi ve tarikat görüşüne göre değil; şekil, tür,
 dil, üslup, duygu ve düşünce yapısı yönlerinden de
 yorumlama, çözümleme dönemine girilmeliydi.

Türkiye'de 1970'li yıllardan itibaren üniversite-
 lerimizde Türk halk edebiyatının yeniden ağırlıklı
 bir şekilde okutulmasına şahit olmaktadır. Erzu-
 rum Atatürk Üniversitesinde Prof. Dr. Mehmet
 Kaplan, Hacettepe Üniversitesinde Prof. Dr. Şükrü

Elçin bu gelişmenin önderi olmuşlardır. Doktora
 yaptırdıkları öğrencileri zamanla doçent, profe-
 sör olmuş, onlar da doktora yaptıran yeni halk
 edebiyatçılarının yetişmesini sağlamışlardır. Her
 profesör kendi bilgi birikimi ve yöntemi doğrul-
 tusunda akademisyenler yetiştirdiğinde doksanlı
 yıllara gelindiğinde Türk halk edebiyatı öğretim
 üyesi kadrosunda benim tabirimle halk edebiyatı
 tarikatları oluştu: Sakaîler, Türkmenîler, Güzelîler,
 Ermanîler gibi. Sakaîlerle Türkmenîlerin alt kol-
 ları da oluştu. Bu öğretim üyesi gruplarının şey-
 hi durumundaki öğretim üyelerini gördüğümde
 zaman zaman takılmışımdır: “Haberiniz olsun,
 Trabzon'da Çelikî, Ankara'da Özkulî, Öcalî tari-
 katları kurulmuş.” diye.

Ermanî şeyhi dostum rahmetli Prof. Dr. Er-
 man Artun, çok sayıda doktora yaptırdığı gibi,
 Çukurova'nın zengin halk kültürü ortamında gö-
 rev yapmanın avantajlarını da çok iyi kullanmıştı.
 Kendisinin ve yetiştirdiği öğretim elemanlarının
 kitaplarını yayımlama şansına da sahipti. Adana
 Büyükşehir Belediyesinin maddi desteğiyle hayata
 geçirilen Altın Koza Yayınları, her ile nasip olma-
 yan bir nimet. Bu diziden yakın yıllarda yayımla-
 nan Ermanî tarikatı/okulu ürünü iki kitabı örnek
 olarak verelim: *Adana Halk Hikâyeleri ve Halk
 Hikâyeciliği Geleneği* (Refiye Okuşluk Şenesen),
Adana'da Geçmişten Bugüne Âşıklık Geleneği (Bü-
 lent Arı).

Erman Artun'un en beğendiğim eserlerinin
 başında gözden geçirilmiş ve genişletilmiş ikinci
 baskılarını yaptığı *Âşık Edebiyatı Metin Tahlilleri*
 ile *Dinî Tasavvufî Halk Edebiyat Metin Tahlilleri*
 kitapları gelmektedir. Prof. Dr. Artun, kitaplarının
 arka kapaklarında metin tahlilinin ne olduğunu ve
 kitaplarını yazış amacını şu cümlelerle açıklıyor:

“Metin tahlili; bir edebî eseri, bütünlük içerisinde,
 bütünü oluşturan her türlü ögenin (yapı, dil, an-
 lam, üslup) belli bir yöntemle ele alınıp incelenmesi,
 değerlendirilmesi, yorumlanmasıdır. Metin tahlilin-
 de dil, edebî sanatlar, düşünce, duygu gibi özellikler
 incelenir.

Metin çözümlemenin amacı, eseri; içerik, yapı,
 dil ve üslup yönünden anlamaktır. Âşık edebiyatı ge-

leneğini bilmeden, âşık şiirinin tarihsel ilgisini kurmak, anlamak, yorumlamak, çözümlemek, düzeyli bir şiir eleştirisi yapmak mümkün değildir.

Âşık şiirinin metin tahlili, geleneğin mantığına, geleneğin yüklediği anlamlara bağlı olmalıdır. 'Bana göre' anlayışla gelenek dışı anlamlar yüklemek, tahlili öznel yapacaktır."

Âşık Edebiyatı Metin Tahlilleri kitabında Prof. Dr. Artun, önce Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatına Genel Bakış başlığı altında söz konusu edebiyatın oluşumu, gelişimi ve özellikleri üzerinde durmuştur. Bu giriş bölümünün ardından, kitabı diğer halk edebiyatı kitaplarından ayıran 1. ve 2. bölüm gelmekte. Âşık Edebiyatı Metinlerinin Tahliline Genel Bakış, Âşık Şiiri Geleneğine Tematik Bakış ve Âşık Edebiyatında Motifler alt başlıkları altında şiirlerin tahlilinde gözetilecek yolun kilometre taşları verilmiştir. 80-102. sayfalar arasında âşık sanatında sıkça kullanılan motifler açıklanmış. Örneklere geçildiğinde bu motif açıklamalarının ne denli işe yaradığı görülecektir. İkinci bölümde şiir tahlilleri yer alıyor. Örnekler 16, 17 ve 19. yüzyıl âşıklarından seçilmiş. Yazar, kitabını şişirmemek, bin sayfa yapmamak için haklı olarak başta Köroğlu, Pir Sultan Abdal, Karaca Oğlan, Gevherî, Âşık Ömer olmak üzere zirve âşıklardan şiir alıp çözümlemiş. Çözümleme sırasında; şiirin nazım şekli, türü, ölçüsü, kafiye şeması verildikten sonra mazmunlar ışığında dörtlük dörtlük, beyit beyit yorumlaması, açıklaması yapılmış.

Mazmunlara, motiflere dayalı metin tahlili çok sağlam bir yoldur. Prof. Dr. Artun, bu yöntemi doktora öğrencilerine de kullandırmıştır. Dr. Bülent Arı'nın yukarıda adını verdiğimiz kitabı bu yöntemin başarıyla uygulanmasına bir örnektir.

Kitabın 3. bölümünde ise metin tahlili yapılmadan Konularına Göre Âşık şiirinden Örnekler başlığı altında birçok âşıktan, halk şairinden şiirler sıralanmıştır. Kitap, üniversite öğrencileri düşünülerek yazıldığından, bu bölüm de yararlı olmuştur.

Prof. Dr. Artun'un Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı Metin Tahlilleri kitabının planı, yöntemi aynen önceki kitaba benziyor. Giriş bölümünde dinî-tasavvufî halk edebiyatıyla ilgili temel bilgiler

verilmiş. II. ve III. bölümler metin tahliline, III. bölüm ise konularına göre halka şiiri örneklerine ayrılmış. II. bölümdeki şiir tahlillerinde şairler 12-20. yüzyıl döneminden seçilmiş. Birinci kitapta ise üç yüzyıla yetinilmişti.

Her iki kitabın sonundaki kısa sözlük, dizin ve kaynakçalar ileri adım atmak isteyenlere, yol gösterici nitelikte hazırlanmış. Ancak, her iki kitabın kaynakçasında özellikle ikincide Gölpınarlı'nın Tasavvufî Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri (İstanbul 1977), Âgâh Sırrı Levend'in Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar (İstanbul 1984), Doğan Kaya'nın Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Sözlüğü (Ankara 2007), Mehmet Vural'ın İslam Felsefesi Sözlüğü, (Ankara 2003), Orhan Hançerlioğlu'nun İnanç Sözlüğü (İst. 1975), Hasan Akay'ın İslami Terimler Sözlüğü (İst. 1991), Süleyman Uludağ'ın Tasavvuf Terimleri Sözlüğü (İstanbul 1991), Ethem Cebecioğlu'nun Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü (İstanbul 2005), Celal Beydili'nin Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük (Ankara 2005) ve Nimet Yıldırım'ın Fars Mitolojisi Sözlüğü (İst. 2008) kitaplarının yer almamasını eksiklik olarak gördüğümü belirtmeliyim. Özellikle Gölpınarlı'nın kitabı, dinî, tasavvufî halk edebiyatı kavram ve motiflerinin açıklanmasında en başta gelen eserdir. Levend'in kitabı, ortak mazmun ve remizler dolayısıyla önemlidir. Diğerleri de öyle.

Edebiyat incelemelerinde şair /yazar → metin → çözümleme/tahlil süreci izlenir. Prof. Dr. Artun, bu süreci Türk âşık edebiyatıyla dinî-tasavvufî halk edebiyatımızda izleyip gözlemlerini, tespitlerini bilim dünyamıza aktarmış. Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın şiir ve hikâye tahlillerinde açtığı yolda bugün güzel örnekler veriliyor. Prof. Dr. Artun'un metin tahlillerini beğenmeyenler mutlaka olacaktır. Daha güzelini, iyisini yapmak isteyenler çıkacaktır. Bu durum, inanıyorum ki, duygu ve düşünce dünyasını yakından bildiğim Prof. Dr. Artun'un ruhunu şad edecektir. Biz, Boratav-Fıratlı ikilisinin başlattığı izahlı/açıklamalı halk şiiri yolunu genişleten, asfaltlayan Artun'a teşekkür borçluyuz. Mekânı cennet olsun!